

श्रीमंत पिळाशराव विठ्ठलराव गायकवाड
वरुण

શ્રી

અર્પણ પત્રિકા

શ્રીમંત પિલાણરાવ વિઠ્ઠલરાવ ગાયકવાડ

વડોદરા.

પિલાણરાવ સ્મરણો તમારાં-
ચિત્તે રમે, દિલ હસે હમારાં;
છે અર્પવા જેવું ન પાસ મારી,
કે જેથી રે' આ જગ યાદગીરો. ૧

વિખ્યાત છે : હું પછી વર્ણવું શું ?
જાતે કવિ છે : કથું હું પછી શું ?
વક્તા વળી છે : વહું હું પછી શું ?
ઇચ્છા છતાં કે જરી ચિત્ર દોરું. ૨

સદાય શ્રીમંત, ધીમંત, ધીરા,
નિર્માની, માયાળ, ઉદાર પુરા;
જ્ઞાતા અને છે સ્થિતપ્રજ્ઞ, શુરા;
દેખાવ ના આ દગમાં અધૂરા. ૩

મુક્તિ તણા પરમદાર સમા ગણાતા-
શૃંગારના મુરસને, સમજી શકો છો;
સંસાર સાગર મહીં બુઝવા ન દેતા-
આનંદ દા પ્રણયને પરણી શકો છો. ૪

રહી તાલુકે આ વહીવટ કર્યો'તો બહુદિનો,
મને સાથે રાખી અનુભવ કરાવ્યો અવનવો,

પછી નાયબસુખા કમિક વધી સુખા કડી થયા,
તપી રાજસ્થાને, હૃદય જનનાં કે ન ફલવ્યાં. ૫

ગ્રીષ્મના દાહ બુઝાયે વર્ષાનાં જલ વર્ષતાં,
તેમ મારા બુઝે દાહ આપના દર્શનો થતાં. ૬

સૃષ્ટિ સૌંદર્યના શોખી રસિક છે સાહિત્યના,
થોભું છું આટલે આવી ગુણો ગણાવે પાર ના. ૭

ભટ કવિવર કાલીદાસ કેરું રચેલું,
મુજ કલમથી કાંચે ગુર્જરીમાં લખેલું;
ચરણ કમળમાં આ ઝતુસંહાર અર્પું,
ઉપકૃત કરશે સ્વીકારી આ પુષ્પ નાનું. ૮

સીતાર,
તા. ૭-૧-૩૭
ગુરૂવાર

સેવક

વકીલ જોઠાભાઈ બેચરભાઈ પટેલ

પ્રસ્તાવના

કાલીદાસે પૃથક પદમાં ઋતુસંહાર બાખ્યું,
મસ્કૃતેથી ગુજ ગરવી મેં ગુર્જરીમાં ઉતાર્યું;
મંદાકાન્તા પદમહીં લખ્યું માયું ના મૂળ છદે,
થીજેહું ઘી ગરમ બનતા માય ના તેજ પાત્રે—૧

૨. ઋતુસંહારનો ગુજરાતીમાં પદમાં અનુવાદમારા જોવામાં આવ્યો નથી. એક અનુવાદ થયો છે એમ એક યાદીમાં વાંચવામાં આવેલું પણ તેની તપાસ કરતાં કંઈ પતો લાગ્યો નથી. કદાચ અનુવાદ એ અગર એ શિવાય પણ થયો હશે તો પણ આ એક વધુ ઉમેરું છું.

૩. આ અનુવાદમાં, સંસ્કૃતમાંથી ગુજરાતી અર્થ કાળજી પૂર્વક કરવામાં ઇનોરના પા. મગનલાલ નરસીભાઈ શાસ્ત્રીએ જે મદદ કરી છે અને બને ત્યાં સુધી મૂળનો ભાવ કાયમ રહે તેવો અર્થ કરવામાં પ્રયત્નકર્તા છે તે બદલ તેમનો આભાર માનું છું તેમ એકંદર અનુવાદને વ્યાસ રમણલાલ પ્રભાશંકર રે. લાલોદ એમણે તપાસી ચોખ્ખું સૂચનાઓ કરી છે તે બદલ તેમનો પણ આભાર માનું છું.

૪. મહાકવિવર કાલીદાસે આ કાવ્ય પોતાની પલિને સંબોધીને કહ્યું છે. તેમાં દરેક ઋતુમાં સૃષ્ટિ સૌંદર્ય, પ્રાણીઓની સ્થિતિ, મનુષ્યોના ઉપભોગની વસ્તુઓ, સ્ત્રીના સ્વરૂપમાં ભગવાન કામદેવની સ્થિતિ કેવી હોય છે તે વિગેરે વર્ણન કરેલું છે. તેમાં કાવ્ય રચવામાં મેં બને તેટલો મૂળનો ભાવ કાયમ રાખવા પ્રયત્ન કરેલો છે. વાચક મારો એ પ્રયત્ન કંઈક અંશે સફળ થયેલો દેખશે તો હું મારી મહેનત મફત થયેલી જોઈશ.

૫. અનુવાદમાં ભાષાની જોડણી; ગુજરાત વિદ્યાપીઠના જોડણી ક્ષેત્રને અનુસરી રાખવામાં આવી છે. જોટલે મંદાકાન્તા જંદમાં જ્યાં સધુ અક્ષર જોષએ ત્યાં ગુર અને ગુર જોષએ ત્યાં સધુ અક્ષર આવી જાય એ સ્વભાવીક છે મંદાકાન્તા જંદમાં દરેક લીટીમાં પહેલા ચાર અક્ષર ગુર તે પછી પાંચ અક્ષર સધુ તે પછી બે અક્ષર ગુર તે પછી એક અક્ષર સધુ તે ૧૪ી બે અક્ષર ગુર તે પછી એક અક્ષર સધુ અને પછી બે અક્ષર ગુર એમ મત્તર અક્ષરે જંદ છે. જોયા એનાથી ઉલટા અક્ષર સધુ કે ગુર આવે તો કાબ્યના નિયમે વાચી લેવા વિનંતી છે. કારણ સધુ અક્ષરને ગુર વાંચવા સધુ અક્ષર ઉપર લીટીનું ચીન્હ અને ગુરને સધુ વાંચવા ગુર અક્ષર ઉપર અર્ધ ચંદ્રાકાર ચીન્હ આપવાનો જે કાબ્યનો નિયમ છે તેવા ચીન્હ છાપવામાં લીધા નથી, અર્થાત્ અને ત્યાં સુધી જોડણીકાર વિરદ જોડણી કરી નથી.

૬. આ સાથે માર્ક કેટલાક કાબ્યોને ‘ગુંજરવ’ એવું નામ આપી છાપ્યા છે તે વાંચી તેના દોષ કે ખામી સંબંધે મને કહેવામાં આવશે તેનો હું વિચાર કરીશ અસ્તુ.

સિનાર
(વડોદરા)

}

આપનો
વકીલ જોડાભાઈ બહેચરભાઈ પટેલ

વપ્રીવ જ્ઞેદાભાઈ બહેચગભાઈ પટેલ
સીનેાર-(વડોદરા)

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
સંસ્કૃત ઋતુસંહાર	૧ થી ૩૨
ગુજરાતી કાવ્ય ઋતુસંહાર	૧ થી ૫૨

ગુન્નરવ કાવ્યો

અગમ્ય એકાન્ત	૩
આસુથી ભરેલી દુનિયા	૩૨
કવ્યદેવતાનિ... ..	૧૬
કનૈયાની કનડગત	૧
કશુતરની જોડણી	૪
ખંડિતાના હૃદયોદ્ગાર	૩૦
ગીત ગા તું સખે !	૮
જન્મતા બાળકને આશિષ	૧૬
જીવન માર્ગ	૧૧
દિલ્હાની વિચ્છિન્નિ	૨
ન્યાય મંદિર... ..	૩૦
પ્રેમાગ્નિને પૂજાએ	૧૦
લક્ષ્મી તમે પાછા ફરો	૧૩
લૂખા આવકાર	૭
સત્યભામાનો સંદેશો	૩૨

શુદ્ધિપત્ર

૧. સંસ્કૃત નક્ષત્રસંહાર

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮	૧૪	ભીમૈ	નીલૈ
૮	૧૮	સાધ્યસ:	સ્વાધ્યસૈ:
૧૧	૭	ઘટ્વા	ધુટ્વા
૧૧	૮	મૃદં	મૃદં
૧૩	૧૪	પ્રયાતૈ:	પ્રયાતૈ:
૧૬	૧૦	મમ્મો	મમ્મો
૨૧	૫	ચક્ત્રો	ચક્ત્રો
૨૮	૫	સ્તનેષુ	સ્તનેષુ
૨૯	૧૭	લવેન	લવેન

૨. ગુજરાતી નક્ષત્રસંહાર

૧	૬	કંઠ કંઠ	કંઠ કે'
૨	૪	બ્હાલી;	બ્હાલી ।
૬	૨	ગિરિ	ગિરિ
૧૩	૯	હથે	હથે'
૧૯	૪	કંટકીએ.	કંટકીએ.
૫૧	૨	બૃંગ	બૃંગ.
૫૨	૦	પૃષ્ઠ કોરુ છે.	સમાપ્ત.

૩. ગુંજાવ

૫	૫	અણ્ણાતા	અણ્ણાતા
૬	૨	પિગ્ર	પીડા
૬	૧૩	મુખકું	મુખકું
૧૪	૮	નમીળે	નસીળે
૨૨	૧૮	પાંચસો	પાંચસો
૨૩	૬	શુકના	શુક ના
૨૨	૧૨	કેવડા	ગોરધી,

॥ श्रीः ॥

महाकवि श्री कालिदास विरचितम् ।

॥ ऋतुसंहारम् ॥

॥ गीष्मवर्णनम् ॥

प्रचण्डसूर्यः स्पृहणीयचन्द्रमाः

सदावगाहक्षतवारिसंचयः ।

दिनान्तरम्योऽभ्युपशान्तमन्मथो

निदायकालः समुपागतः प्रिये ॥ १ ॥

निशाः शशाङ्कक्षतनीलराजयः

क्वचिद्विचित्रं जलयन्त्रमन्दिरम् ।

मणिप्रकाराः सरसं च चन्दनं

शुचौ प्रिये यान्ति जनस्य सेव्यताम् ॥ २ ॥

सुवासितं हर्म्यतलं मनोरमं

प्रियामुखोच्छ्वासविकम्पितं मधु ।

सुतन्त्रिगीतं मदनस्य दीपनं

शुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः ॥ ३ ॥

नितम्बविम्बैः सुदुकूलमेखलैः

स्तनैः सहाराभरणैः सचन्दनैः ।

नहन्त्यदूरेऽपि गजान्गृभाधिपो
विलोलजिह्वश्चलिताग्रकेसरः ॥ १४ ॥

विशुष्ककण्ठोद्गतसीकराम्भसो
गमस्तिभिर्भानुमतोऽभितापिताः ।

मृद्वत्पुष्पोपहताजलार्थिनो
न दन्तिनः केसरिणोऽपि विभ्यति ॥ १५ ॥

हुताग्निकल्पैः सवितुर्मरीचिभिः
कलापिनः कलान्तशरीरचेतसः ।
नभोगिनं घ्नन्ति समीपवर्तिनं
कलापचक्रेषु निवेशिताननम् ॥ १६ ॥

सभद्रमुत्तं परिशुष्ककर्दमं
सरः खनन्नायतपोत्रमण्डलैः ।
प्रदीप्तमासारविणाभितापितो
वराहयूयो विशलीवभूतलम् ॥ १७ ॥

विवस्वतातीक्ष्णतरांशुमालिना
सपङ्क्तोयात्सरसोऽभितापितः ।
उत्प्लुत्य मेकस्तृपितस्य भोगिनः
फणावपत्रस्य तले निपीदति ॥ १८ ॥

समुद्धृताशेषमृणालजालकं
विपन्नमीनं मुतभीतसारसं ।

परस्परोत्पीडनसंहतैर्गजैः

कृतं सरःसान्द्रविमर्दकदंमम् ॥ १९ ॥

रविप्रभोद्भिन्नशिरोमणि प्रभो

विलोलजिह्वाद्वयलीढमास्तः ।

विपाग्निसूर्यातपतापितः फणी

न हन्ति मण्डूककुलं वृषाकुलः ॥ २० ॥

सफेनलालावृतवक्त्रसंपुटं

विनिर्गता लोहितजिह्वसुन्मुखं ।

वृषाकुलं निःसृतमद्रिगह्वरा-

द्भवेपमाणं महिषीकुलंजलम् ॥ २१ ॥

पडुतरदबदाहात्प्लष्टशष्पमरोहाः

परुषपवनवेगात् क्षिप्तसंशुष्कपर्णाः ।

दिनकरपरितापात् क्षीणतोयाः समन्ता-

द्विदधति भयमुच्चैर्वीक्ष्यमाणा वनान्ताः ॥ २२ ॥

श्वसिति विहगवर्गः शीर्णपर्णद्रुमस्थः

फपिकुलमुपयाति कलान्तमद्रेर्निकुञ्जम् ।

भ्रमति गवययूयः सर्वतस्तोयमिच्छन्

शरभकुलमनिह्यं प्रोद्धरत्यम्बुकूपात् ॥ २३ ॥

विकचनवकुसुम्भ स्वच्छसिन्दूरभासा

परुषपवनवेगोद्धूतवेगेन तूर्णम् ।

प्रभिन्नवैद्यनिभैस्तृणाङ्कुरैः
 समाचितामोत्थितकन्दलीदलैः ।
 विमातिशुक्लेतररत्नभूषिता
 वराङ्गनेव क्षितिरिन्द्रगोपकैः ॥ ५ ॥
 सदा मनोज्ञाम्युदनादसोत्सुकं
 विमाति विस्तीर्णकलापशोभितम् ।
 सविभ्रमालिङ्गनचुम्बनाकुलं
 प्रवृत्तनृत्यं कुलमद्य बर्हिणाम् ॥ ६ ॥
 निपातयन्त्यः परितस्तद्गुमा-
 न्प्रवृद्धवेगाःसलिलैरनिर्मलैः ।
 स्त्रियः सुदुष्टादव जातविभ्रमाः
 प्रयान्ति नद्यस्त्वरितं पयोनिधिम् ॥ ७ ॥
 तृणोत्करैरुदगतकोमलाङ्कुरै-
 र्विचित्रनीसैर्हरिणीमुखक्षतैः ।
 वनानि वैन्ध्यानि हरन्ति मानसं
 विभूषितान्युदगतपल्लवंद्भूमैः ॥ ८ ॥
 विलोलनेत्रोत्पलशोभिताननै-
 र्भृङ्गैः समन्तादुपनावसाध्वसः ।
 समाचिता सैकतिनो वनस्थली
 समुत्सुकत्वं प्रकरोति चेतसः ॥ ९ ॥

वनद्विपानां नववारिदस्वनै-
 र्मेदान्वितानां ध्वनतां मुहुर्मुहुः ।
 कपोलदेशा विमलोत्पलप्रभाः
 सभृङ्गयूथैर्मदवारिभिश्चिताः ॥ १५ ॥

सितोत्पलामाम्बुदचुम्बितोपलाः
 समाचिताः प्रस्रवणैः समन्ततः ।
 प्रवृत्तनृत्यैः शिखिभिः समाकुलाः
 समुत्सुकत्वं जनयन्ति भूधराः ॥ १६ ॥

कदम्यसर्जजुंननीपकेतकी-
 र्विकम्पयंस्तत्कुसुमाधिवासितः ।
 ससीकराम्मोधरसङ्गशीतलः
 समीरणः कं न करोति सोत्सुकम् ॥ १७ ॥

शिरोरुहैः श्रोणितटावलम्बिभिः
 कृतावतंसैः कुसुमैः मुगन्धिभिः ।
 स्तनैः सहारैर्वदनैः ससीधुभिः
 स्त्रियोरति संजनयन्ति कामिनाम् ॥ १८ ॥

तद्विल्लताः शरुधनुर्विभूषिताः
 पपोधरास्तोयभरावलम्बिनः ।
 स्त्रियश्च काञ्चीमणिकुण्डलोज्ज्वला
 हरन्ति चेतो युगपत्प्रवासिनाम् ॥ १९ ॥

मालाःकदम्बनवकेसरकेतकीभि-
 रायोजिताः शिरसि विभ्रति योषितोऽथ ।
 कर्णान्तरेषु ककुभद्रुममञ्जरीभि-
 रिच्छानुकूलरचितानवतंसकांश्च ॥ २० ॥

कालागुरुमञ्जुरचन्दनचर्चिताङ्गयः
 पुष्पावतंसस्रुरभीकृतकेशपाशाः ।
 श्रुत्या ध्वनिं जलमुचां स्वरितं प्रदोषे
 शय्यामृहं गुरुगृहात्प्रविशन्ति नार्यः ॥ २१ ॥

कुवलयदलनीलैरुन्नतैस्तोयनगै-
 र्भृदुपवनविधूतैर्मन्दमन्दं चलद्भिः ।
 अपहृतमिष चेतस्तोयदैः सेन्द्रचापैः
 पथिकजनव्यूनां तद्विषोगाकुलानाम् ॥ २२ ॥

सुदित इव कदम्बैर्जातपुष्पैः समन्ता-
 त्पवनचलितशाखैः शाखिभिर्नृत्यतीव ।
 हसितमिव विधत्ते सूचिभिः केतकीनां
 नभसलिलनिषेकच्छिन्नतापो वनान्तः ॥ २३ ॥

शिरसि वकुलमालां मालतीभिः समेतां
 विकसितनवपुष्पैर्युधिकाकुङ्कुलैश्च ।
 विकचनवरुदम्बैः कर्णपूरं वधूनां
 रचयति जलदोधः कान्तवत्काल एषः ॥ २४ ॥

दधति वरकुचाग्रैरुन्नतैर्हरियष्टि
 प्रतनुसितदुफूलान्यायनेः श्रोणित्रिम्बैः ।
 नवजलकणसेकादुद्रसां रोमराजो
 ललितवलिविभङ्गेर्मध्यदेशैश्च नार्यः ॥ २५ ॥

नवजलकणसङ्गाच्छीततामादधानः
 कुसुमभरनतानांलासकः पादपानां ।
 जनितरुचिरगन्धः केतकीनां रजोभिः
 परिहरति नमस्वान्दोषितानां मनांसि ॥ २६ ॥

जलभरविनतानामाश्रयोऽस्माकमुच्चै-
 रयमिति चलसेकैस्तोयदास्तोयनम्राः ।
 अतिशयपरुषामिर्ग्रीष्मवहेः शिखाभिः
 समुपजनिततापं लहादयन्तीव विन्ध्यम् ॥ २७ ॥

बहुगुणरमणीयः कामिनीचिचहारी
 तरुविटपलवानां बान्धवो निर्विकारः ।
 जलदसमय एष प्राणिनां प्राणभूतो
 दिशतु तव हितानि प्रायशो वाञ्छितानि ॥ २८ ॥

इति ऋतुसंहारे द्वितीयः ॥ २ ॥

तृतीयः सर्गः ।

शरद्वर्णनम् ।

काशांशुका विकचपद्ममनोज्ञवक्त्रा
सोन्मादहंसरवचूषुरनादरम्या ।
आपकशालिरुचिरानतगात्रयन्त्रिः
माप्ताशरत्नवधूरिव रम्यरूपा ॥ १ ॥
काशैर्मही शिशिरदीधितिना रजन्यो
हंसैर्जलानि सरितां कुमुदैः सरांसि ।
सप्तच्छदैः कुसुमभारनतैर्वनान्ताः
शुक्लीकृतान्युपवनानि च मालतीभिः ॥ २ ॥
चञ्चन्मनोज्ञशफरीरसनाकलापाः
पर्यन्तसंस्थितसिताण्डजपङ्क्तिहाराः ।
नद्यो विशालपुलिनोरुनितम्यबिम्बा
मन्दं प्रयान्ति समदाः प्रमदा इवाद्य ॥ ३ ॥
ज्योम वाचिद्रजतशङ्खमृणालगौरै-
स्त्यक्ताम्युभिर्लघुतया शतशः प्रपातैः ।
संलक्ष्यते पवनवेगचलेः पयोदै
राजैव चामरवरैरुपवीज्यमानः ॥ ४ ॥

भिन्नाञ्जनप्रचयकान्ति नभो मनोज्ञं
 धन्धूकपुष्परचितारुणता च भूमिः ।
 वप्राश्चपककलमावृतभूमिभागाः

प्रोत्कण्ठर्यान्तनमनो भुवि कस्ययूनः ॥ ५ ॥

मन्दानिलाकुलितचारुविशालशाखः

पुष्पोद्गमप्रचयकोमलपल्लवाग्रः ।

मत्तद्विरेफपरिपीतमधुप्रसेक-

श्चितं चिदारयति कस्य न कोविदारः ॥ ६ ॥

तारागणप्रवरभूपणमुद्गहन्ती

मेघावरोधपरिमुक्तशशाङ्कवक्त्रा ।

ज्योत्स्नादुकूलममलंरजनी दधाना

वृद्धिं मयात्यनुदिनं ममदेव धाला ॥ ७ ॥

कारणद्वाननविघटितत्रीचिमालाः

कादम्बसारसचयाकुलतीरदेशाः ।

कुर्वन्तिहंसविरूनैः परितोजनस्य

मीतिसरोरुहरजोऽरुणितास्तटिन्यः ॥ ८ ॥

नेत्रोत्सवोद्दयहारिमरीचिमालः

मठादकः शिशिरसांकरवारिवर्षी ।

पत्युर्वियोगविषदिग्धशरक्षतानां

चन्द्रो ददत्यतितरां तनुमंगनानाम् ॥ ९ ॥

आकम्पयन्फलभरानतशालिजाला-
 नानर्तयंस्तरुवरान्कुसुमावनम्रान् ।
 उत्फुल्लपङ्कजवनानलिलिनीं विधुन्व-
 न्यूनान्भनश्चलयति प्रसभं नभस्वान् ॥ १० ॥

सोन्मादहंसमिधुनैरुपशोभितानि
 स्वच्छानिफुल्लकमलोत्पलभूषितानि ।
 मन्दप्रभातपवनोद्गतवीचिमाला-
 न्युत्कण्ठयन्तिसहसाहृदयं सरांसि ॥ ११ ॥

नष्टं धनुर्वलभिदो जलदोदरेषु
 सौदामिनी स्फुरति नाथ वियत्पताका ।
 धुन्वन्तिपक्षपवनैर्ननभोवलाकाः
 पश्यन्तिभोन्नतमुखगगनमथूराः ॥ १२ ॥

नृत्यप्रयोगरहिताञ्छिखिनो विहाय
 हंसानुपैति मदनो मधुरप्रगीतान् ।
 म्रुयत्वा कदम्यकुटजार्जुनसर्जनीपान्
 सप्तच्छदानुपगताकुसुमोद्गमश्रीः ॥ १३ ॥

शेफालिकाकुसुमगन्धमनोहराणि
 स्वस्थस्थिताण्डजकुलप्रतिनादितानि ।
 पर्यन्तसंस्थितमृगीनयनोत्पलानि
 प्रात्कण्ठयन्त्युपवनानि मनांसि पुंसाम् ॥ १४ ॥

कठारपद्मकुमुदानि मुहुर्विधुन्व-
 स्तत्संगमादधिकशीतलतामुपेत ।
 उत्कण्ठयत्यतितरां पवनः प्रभाते
 पत्रान्तलग्नतुहिनानि हरंस्तरूणाम् ॥ १५ ॥

संपन्नशालिनिचयावृतभूतलानि
 स्वस्थस्थितप्रचुरगोकुलशोभितानि ।
 हंसैश्च सारसकुत्रैः प्रतिनादितानि
 सीमान्तराणि जनयन्ति नृणां प्रमोदम् ॥ १६ ॥

हंसैर्जिता सुललिता गतिरङ्गनाना-
 मम्मोरुहैर्विकसितैर्मुखचन्द्रकान्तिः ।
 नीलोत्पलैर्मदकलानि विलोकितानि
 भ्रूविभ्रगाश्च रुचिरास्तनुभिस्तरङ्गैः ॥ १७ ॥

श्यामालताः कुसुमभारनवप्रवालाः
 स्त्रीणां हरंति धृतभूषणशङ्खान्तिम् ।
 दन्तावभासविशदस्मितचन्द्रकान्ति
 यङ्गेलिपुष्परचिरानवमालिकेव ॥ १८ ॥

केशास्त्रितान्तचननीलविकुञ्चिताग्रा-
 नापूरयन्ति वनितानवमाद्यतीभिः ।
 वर्णेषु च प्रवरकाञ्चनगुण्डलेषु
 नीलोत्पलानि विविधानि निवेशयन्ति ॥ १९ ॥

हारैः सचन्दनरसैः स्तनमण्डलानि
 श्रोणीतटं सुविपुलं रसनाकलापैः ।
 पादाम्बुजानिकलनूपुरशेखरैश्च
 नार्यैः प्रहृष्टमनसोऽद्य विभूषयन्ति ॥ २० ॥ १

स्फुटकुमुदचितानां राजहंसाश्रितानां
 मरकतमणिभासा वारिणा भूषितानाम् ।
 श्रियमतिशयरूपां ज्योमतोयाश्रयानां
 वहति विगतमेघं चन्द्रतारावकीर्णम् ॥ २१ ॥

शरदि कुसुमसङ्गादायवो वान्ति शीता
 विगतजलदृन्दा दिग्विभागा मनोज्ञाः ।
 विगतकलुषमम्भः श्यानपङ्का वरित्री
 विमलकिरणचन्द्रं वशेम ताराविचित्रम् ॥ २२ ॥

दिवसकरमपूखैर्वोध्यमानं प्रभाते
 परयुवतिमुक्ताभं पङ्कजं जृम्भतेऽद्य ।
 कुमदमपि मतेस्तं लीयते चन्द्रविम्बे
 हसितमिव वधूनां प्रोषितेषु प्रियेषु ॥ २३ ॥

असितनयनलक्ष्मीं लसयित्वोत्पलेषु
 कणितकनककाञ्चीं मत्तहंसस्वनेषु ।
 अधररुचिरशोभां चन्दुजीवे प्रियायाः
 पयिकजन इदानीं रोदिति भ्रान्तचित्तः ॥ २४ ॥ १

स्त्रीणां निधाय वदनेषु शशाङ्कलक्ष्मीं
कामं च हंसवचनं मणिनूपुरेषु ।

चन्द्रकान्तिमधरेषु मनोहरेषु

क्वापि प्रयाति सुभगा शरदागमश्रीः ॥ २५ ॥ ✓

विकचकमलवक्त्रा फुल्लनीलोत्पलाक्षी

विकसितनवकाशश्चेनवासो वसाना ।

कुसुदरुचिरकान्तिः कामिनीबोन्मदेयं

प्रतिदिशतु शरद्व्येतसः प्रीतिमत्याम् ॥ २६ ॥ ✓

इति ऋतुसंहारे तृतीयः ॥ ३ ॥

चतुर्थः सर्गः ।

अथ हेमन्तवर्णनम् ।

नवमवालोद्गमसस्परम्यः
मफुल्लोद्भ्रः परिपक्वशालिः ।
विलीनपद्मः प्रपतत्तुषारो
हेमन्तकालः समुपागतः प्रिये ॥ १ ॥

मनोहरैः कुङ्कुमरागरक्तै-
स्तुषारकुन्देन्दुनिभैश्च हारैः ।
विलासिनीनां स्तनशालिनीनां
नालंक्रियन्ते स्तनमण्डलानि ॥ २ ॥

न बाहुयुग्मेषु विलासिनीनां
प्रयान्ति सङ्गं बलयाङ्गदानि ।
नितम्बविम्बेषु नवं दुकूलं
तन्वंशुकं पीनपयोधरेषु ॥ ३ ॥

काञ्चीगुणैः काञ्चनरत्नचित्रै-
र्न भूषयन्ति प्रमदा नितम्बान् ।
न नूपुरैर्हंसस्तं भगद्भिः
पादाम्बुजान्यम्बुजकान्तिभाञ्जि ॥ ४ ॥

निर्माल्यदामपरिमुक्तमनोऽङ्गगन्धं
 मूर्ध्नोऽपनीय घननीलशिरोरुहान्ताः ।
 पीनोन्नतस्तनभरानतगात्रयष्टयः
 कुर्वन्ति केशरचनामपरास्तरुण्यः ॥ १५ ॥

अन्या मियेण परिभुक्तमवेक्ष्य गात्रं
 हर्षान्विता विरचिताधरचारुशोभा ।
 कूर्पामकं परिदधाति नखसताङ्गी
 व्यालम्बिनीलललितालककुञ्चितासी ॥ १६ ॥

अन्याधिरं सुरतकेलिपरिश्रमेण
 खेदंगताः मणिचिलीकृतगात्रयष्टयः ।
 संपीडयमानविपुलोरुस्योधरान्ता
 अभ्यञ्जनं विदधति ममदाः मुशोभाः ॥ १७ ॥

बहुगुणरमणीयो योपितां चित्तहारी
 परिणतबहुजालिव्याकुलग्रामसीमा ।
 सततमतिमनोऽङ्गं क्रीञ्चमालापरितः
 मदिशतु द्विमयुक्तः काल एषः सुखं वः ॥ १८ ॥

इति ऋतुसंहारे चतुर्थः ॥ ४ ॥

पञ्चम सर्गः ।

शिशिरवर्णनम् ।

मरुदशालीक्षुचयैर्मनोहरं
क्वचित्स्थितक्रौञ्चनिनादराजितम् ।
प्रकामकामं प्रमदाजनपियं
वरोरु कालं शिशिराह्वयं शृणु ॥ १ ॥

निरुद्धवातायनमन्दिरोदरं
हुताशनो भानुमतो गभस्तयः ।
गुरुणिवासांस्यवलः सयौवनाः
प्रयान्तिकालेऽद्यजनस्य सेव्यताम् ॥ २ ॥

न चन्दनं चन्द्रमरीचिशीतलं
न हर्म्यपृष्ठं शरदिन्दुनिर्मलम् ।
न वायवः सान्द्रतुषारशीतला
जनस्य चित्तं रमयन्ति सांप्रतम् ॥ ३ ॥

तुषारसंघातनिपातशीतलाः
शशाङ्कभाभिः शिशिरीकृताः पुनः ।
विपाण्डुतारागणजिह्मभूषिता
जनस्य सेव्या न भवन्ति रात्रयः ॥ ४ ॥

नखपदचितभागान्वीक्षमाणाः स्तनाग्रा-
नधरकिसलयाग्रं दन्तमित्रं स्पृशन्त्यः ।

अभिमतसरसमेतं नन्दयन्त्यस्तरुण्यः

सवितुरुदयरूपां भूषयन्त्याननानि ॥ १५ ॥

प्रचुरगुडविकारः स्वादुशालीक्षुरम्यः

प्रवलसुरतकेलिर्जातिकन्दर्पदर्पः ।

प्रियजनरहितानां चित्तसंतापहेतुः

शिथिरसमय एष धेयसे वोऽस्तु नित्यम् ॥ १६ ॥

इति ऋतु संहारे पञ्चमसर्गः

षष्ठः सर्गः ।

अथ क्रमप्राप्तं वसन्तकालं वर्णयति ।

मफुल्लचूर्तांकुरतीक्ष्णसायको
द्विरेफमालाविलसद्गुणः ।
मनांसि वेदुं सुरतप्रसङ्गिनां
वसन्तयोद्धा समुपागतः म्रिये ॥ १ ॥

द्रुमाः सपुष्पाः सलिलं सपद्मं
स्त्रियः सकामाः पवनः सुगन्धिः ।
सुखाः मदोपा दिवसाश्च रम्याः
सर्वे म्रिये चारुतरं वसन्ते ॥ २ ॥

वापीजलानां मणिमेखलानां
शशाङ्कभासां प्रमदाजनानाम् ।
चूतद्रुमाणां कुमुभान्वितानां
ददाति सौभाग्यमयं वसन्तः ॥ ३ ॥

कुसुम्भरागारुणितैर्दुकूलै-
र्नितम्बविम्बानि विलासिनीनाम् ।
रक्तांशुकैः कुङ्कुमरागगौरै-
रलंक्रियन्ते स्तनमण्डलानि ॥ ४ ॥

कर्णेषु योग्यं नवकर्णिकारं
 घलेषु नीलेष्वलकेष्वशोकम् ।
 पुष्पं च फुल्लं नवमल्लिकायाः
 मयाति कान्ति ममदाजनानाम् ॥ ५ ॥

स्तनैषु हाराः सितचन्दनाद्रा
 भुजेषु सङ्गं बलयाङ्गदानि ।
 मयान्त्यनङ्गातुरमानसानां
 नितम्बिनीनां जघनेषु काञ्च्य ॥ ६ ॥

सपत्रलेखेषु विलासिनीनां
 वस्त्रेषु हेमाम्बुरुहोपमेषु ।
 रत्नान्तरे मौक्तिकसङ्गरम्यः
 स्वेदागमो विस्तरतामुपैति ॥ ७ ॥

उच्छ्वासयन्त्य इलयन्धनानि
 गात्राणि कंदर्पसमाकुलानि ।
 समीपवर्तिष्वधुना म्रियेषु
 समुत्सृक्ता एव भवन्ति नार्य ॥ ८ ॥

तनूनि पाण्डूनि समन्थराणि
 मुहुर्मुहुर्जृम्भणतत्पराणि ।
 अङ्गान्यनङ्ग-ममदाजनस्य
 करोति लावण्यससंभ्रमाणि ॥ ९ ॥

नेत्रेषु लोलो मदिरालसेषु
 गण्डेषु पाण्डुः कठिनः स्तनेषु ।
 मध्येषु निम्नो जघनेषु पीनः
 स्त्रीणामनङ्गो यद्गुघा स्थितोऽद्य ॥ १० ॥

अङ्गानि निद्रालसविभ्रमाणि
 वाक्पानि किञ्चिन्मदलालसानि ।
 भ्रूक्षेपजिह्वानि च वीक्षितानि
 चकार काम प्रमदाजनानाम् ॥ ११ ॥

प्रियङ्गुकालीयककुङ्कुमार्कं
 स्तनेषु गौरेषु विलासिनीभिः ।
 आलिप्यते चन्दनमङ्गनाभि-
 मँदालसाभिर्मृगनाभियुक्तम् ॥ १२ ॥

गुरुणि वासांसि विहाय तूर्णं
 तनूनि लाक्षारसरञ्जितानि ।
 सुगन्धिकालागुरुधूपितानि
 धत्ते जनः काममदालसाङ्गः ॥ १३ ॥

पुंस्कोकिलश्रूतरसासवन
 मत्तः प्रियां चुम्बति रागहृष्टः ।
 कूजद्विरेफोऽप्ययमभ्युजस्यः
 प्रियं प्रियायाः प्रकरोति चाटु ॥ १४ ॥

ताम्रमवालस्तवकावनम्रा—

श्रुतद्रुमाः पुष्पितचारुशाखाः ।

कुर्वन्ति कामं पवनावधूताः

पर्युत्सुकं मानसमङ्गनानाम् ॥ १५ ॥

आ मूलतो विद्रुमरागताम्रं

सपल्लवाः पुष्पज्वरं दधानाः ।

कुर्वन्त्यशोका हृदयं सशोकं

निरीक्ष्यमाणा नवयौवनानाम् ॥ १६ ॥

मत्तद्विरेफपरिचुम्बितचारुपुष्पा

मन्दानिलाकुलितनम्रमृदुमवालाः ।

कुर्वन्ति कामिमनसां सहसोत्सुकत्वं

चूताभिरामकलिकाः समयेक्ष्यमाणाः ॥ १७ ॥

कान्तामुखद्युतिशुषामपि चोद्गतानां

शोभां परां कुरवकद्रुममञ्जरीणाम् ।

दृष्ट्वा मिये सहृदयस्य भवेन्न कस्य

कंदर्पवाणपतनव्यथितं हि चेतः ॥ १८ ॥

आदिस्रवह्निसदृशैर्मलतावधूतैः

सर्वत्र किंशुकवनैः कुसुमावनम्रैः ।

सद्यो वसन्तसमये हि समाचितेयं

रक्तांशुका नववधूरिव भाति भूमिः ॥ १९ ॥

किं किंशुकैः शुकमुखच्छविभिर्न भिन्नं
 किं कर्णिकारकुसुमैर्न कृतं नु दग्धम् ।
 यत्कोकिलः पुनरयं मधुरैर्वचोभि-
 यूनां मनः सुवदनानिहितं निदन्ति ॥ २० ॥

पुंस्कोकिलैः कलवचोभिरुपात्तहर्षैः
 कूजद्भिरुन्मदकलानि वचांसि भृङ्गैः ।
 लज्जान्वितं सविनयं हृदयं क्षणेन
 पर्याकुलं कुलगृहेऽपि कृतं वधूनाम् ॥ २१ ॥

आकम्पयन्कुसुमिताः सहकारशाखा
 विस्तारयन्परभृतस्य वचांसि दिक्षु ।
 वायुर्विवाति हृदयानि हरभराणां
 नीहारपातविगमात्सुभगो वसन्ते ॥ २२ ॥

कुन्दैः सविभ्रमवधूहसितावदातै-
 रुद्योतितान्युपवनानि मनोहराणि ।
 चित्तं मुनेरपि हरन्ति निवृत्तरागं
 प्रागेव रागमलिनानि मनांसि यूनाम् ॥ २३ ॥

आलम्बिह्रमरसनाः स्तनसक्तहाराः
 फन्दर्पदर्पशिथिलीकृतगात्रयष्टयः
 मासे मधौ मधुरकोकिलगृङ्गनादै-
 नार्यो हरन्ति हृदयं मसर्भं नराणाम् ॥ २४ ॥

नानामनोऽकुसुमद्रुमभूषितान्ता-

न्हृष्टान्यपुष्टनिनदाकुलसानुदेशान् ।

शैलेपजालपरिणद्धशिलातल्लोपा-

न्हृष्टा जनः क्षितिभृतो मुदमेति सर्वः ॥ २५ ॥

नेत्र निमीलयति रोदिति याति शोकं

घाणं करेण विरुणद्धि विरोति चोच्चैः ।

कान्तावियोगपरिखेदितचित्तवृत्ति-

हृष्टाध्वगः कुसुमितान्सहकारवृक्षान् ॥ २६ ॥

समदमधुभराणां कोकिलानां च नादैः

कुसुमितसहकारैः कर्णिकारैश्च रम्य ।

इषुभिरिव सुतीक्ष्णैर्मानसं मानिनीनां

मुदति कुसुममासो मन्मथोद्वेजनाय ॥ २७ ॥

आम्रीमञ्जुलमञ्जरीवरशरः सत्किशुकं यद्भु-

ज्यायिस्पालिकुञ्जं कलङ्करहितं छत्रं सितांशुः सितम् ।

मत्तेभो मलयानिलः परभृतो यद्भन्दिनो लोकजि-

त्सोऽयं वो वितरोतरीतु वितनुर्भद्रं वसन्तान्वितः ॥ २८ ॥

इति ऋतुसंहारे षष्ठः सर्गः

૨૧.

મહાકવિ શ્રી કાલીદાસ વિરચિત

૪૩ તુ સં હા ૨

(ગુજરાતી કાવ્યાનુવાદ)

ગ્રીષ્મ વાર્ણુન

સર્ગ ૧ લો

જેમાં લાનુ બહુ પ્રખર છે, છે મનોહારી ચંદ્ર,
ને ખુટેલાં સતત વ્યયથી છે નવાણા સમગ્ર,
છે સંધ્યાઓ રમણીય, ઘણા શાન્ત છે પુષ્પધન્વા,
બેઠા એવો ગરમી ફૂંકતો ગ્રીષ્મ કાલ પ્રિયે ! આ.—૧
ક્રીષેલું છે તિમિર યશીએ નાશ એવી નિશાઓ,
કુવારાથી ભૂષિત કંઈ કંઈ રવેત સુંદર ગૃહો ;

શ્લોક ૧

લાનુ=સૂર્ય. મનોહારી=મનહર સ્પૃહણીય. પુષ્પધન્વા=કામદેવ.
વ્યયથી=વાપરથી. સમગ્ર=તમામ. નવાણા=જળાશયો.
પાકાન્તર—એવો હિમા અતીવ ફૂંકતો ગ્રીષ્મ વ્યાપે પ્રિયે ! આ.
ઉષ્મા=ગરમી. અનીન=અત્યંત.

પિસાયેલી સુખડ, મણિ બહો જાતના શીત કાળે,
 એ સૌ-પામે સરવ જનના લોગને ગ્રીષ્મ માહે.—૨
 મુવાસિતી મનહર અતિ સ્વચ્છ એવી અગાસી,
 મુખોર્ધ્વામે નિજ રમણીના, કંપતું મધ, બહાલી;
 ને વીણાનું મધુર ગીત, એ-કમને નીપજાવે,
 તેનો ગ્રીષ્મે અનુલવ લહે કામિઓ મધ્ય રાત્રે.—૩
 કદોરી ને વસન સહના પ્રોઠ નિતાંબ ણિબે,
 હારે ઝુંક્યા, ભૂષણ સહના, ગંધ ચર્યા સ્તનોએ;
 સ્નાને કાળા ઝગ ઝગ થતા મહેકતા કેશપારો,
 કામિનીઓ સખત ગરમી કામિઓની સમાવે.—૪

શ્લોક ૨

ગૃહો=મંદિરો-ધરો.   ભૂષિત=યજ્ઞચારેલા.   નિશાઓ=રાત્રીઓ.
 ભોગને=ઉપભોગને.   શ્વેત=ધોતુ-સરેત.

બહો જાતના મણિ ચંદ્રકાન્તાદિ વિગેરે રત્નો. ચંદ્રકાન્તમણિ માટે
 એમ કહેવાય છે કે, જેવી રીતે સુચંદ્રકાન્તમણિ-કાચ સુચંદ્રાન્તાપમાં
 ધરવાથી નીચે રાખેલું રૂ સળગે છે. તેવી રીતે ચંદ્રકાન્તમણિ-કાચ ખસ
 આદિ પદ્મઓમાં બાંધવાથી શીતલતા પ્રસારે છે. ચંદ્રકાન્ત, ઇન્દ્રકાન્ત,
 સુચંદ્રકાન્ત આદિ ધણા પ્રકારના મણિ હોય છે એમ કહે છે.

પાપાન્તર=કુવારાથી ભૂષિત વળી કે શુભ આરામચારો, કેવી નિવાસો.
 પાઠાન્તર=પીસેલું ચંદન ત્વમ મણિ ચંદ્રકાન્તાદિ શીતે.

લાક્ષા કેરા લલિત રમનો રંગ ઘાડો ભરેલા—
ચણે, પે'યાં તુપુર મધુરા એવી નિતળીનીના,
પાદે પાદે અનુકરણ જે હસ શબ્દોનું થાયે,
તેનાથી તો હૃદય જનના કામભીના કસાયે.—૫

જેમાં અર્પ્યા જલકણુ સમા ગૌર સુદિર હારો—
એવા ટોચાં યુત શીત રૂઠા ગંધ ચર્ચેલ કુચો,
ને જતોની કનક રસના યુક્ત નિતળ દેશે,
એ તો કેના મનનવ કરે વ્યગ્ર શીખે અહો હો!—૬

કામેપૂરી, ધડક સ્તનની, ચોવના નારીઓને,
બ્યાપેલો છે નીકળી પસીનો દેહના સર્વ સાથે,
તેથી જાડા વસન ત્યજીને તેણીઓ શીખે માહે,
ઝીણા વસ્ત્રો સ્તન પર ધરે ધામથી છટવાને.—૭

શ્લોક ૫

લાક્ષા કેરા=નાખના આડના, મેદીના આડના. નિતળીની=ભારે અને
દળતાં ઝુલાવાળાં શી પાદે પાદે=કમને કમને લલિત=કેરામ.

શ્લોક ૬

યુત=યુક્ત. કનક=સોનું. વ્યગ્ર=વિહવ-આતુર. રસના=કદીરી
ટોચો=અણીઓ.

શ્લોક ૭

કામેપૂરી=કામાતુર. ચોવના=ચુવતી; ઝુલાવીવાળી.
ધડક=ઉત્તત, અછડ વસન=રસ ધામ-પસીનો-ફિકળાટ.

ભીંભવેલા સુખડ જળના વીંજણાની હવાથી, ✓
 ને હારોની સર થકી વીંટાયેલ ગોળ સ્તનોથી,
 સુવીણામાં લય થઈ જતા ગીતના મિષ્ટ નાદે,
 હાથ્યા જેવો મદન હમણાં જાગૃતિમાં લવાયે.—૮

આ ઋતુમાં ધવલ સવનો ફેરી આગામી માંહે,
 રાત્રી વિષે સુખથી હાથલી ચૌવનાનાં મુખોને;
 ઇન્દુ, એકી-ટસથી નીરખી ખૂબ આતુર ચેને,
 જાણે ફીકો લજ્જવળ થતો ન્યૂનતાથી પ્રભાતે.—૯

ગોટેગોટા પ્રખર પવને ધૂળ જેમાં ઉડેલી,
 ને ભાનુના સખત તડકે તત્પ છે એવી પૃથ્વી;
 પાંધિકોથી નજર લરીને ના નિહાળી શકાતી,
 પ્રિયા કેરા વિરહ અનલે દગ્ધ છે ચિત્ત તેથી.—૧૦

શ્લોક ૮

વીંજણો=પંખો. ગીણા=ગિંથી વીણા અર્થાત્ કેમળ સ્વરની વીણા, બીન.
 સર=ચેર. લય=એકતાર થતું તે; મીઠાવી ફેરું તે. મદન=મમદેવ.

શ્લોક ૯

ધવલ=ધોળા. સવનો=આગારો-મદેસો; ધરો; જંગલ. ઇન્દુ=ચંદ્રમા,
 આગામી=અગામી; અગ્ની. ચૌવના=પુવાન ઓ.
 ન્યૂનતાથી=માફી સ્થાથી; અધૂરાસથી.

શ્લોક ૧૦

તત્પ=તરેલી. વિરહ=વિયોગ. દગ્ધ=જાળા. પાંધિયો=પુસારો.
 અનલે=અમિએ.

આ ઋતુમાં સખત તડકે જહો તપેલા મૃગોનાં,
ભારે ખાસે અતિથય સૂકાં તાલવાં છે બનેલાં,
તેથી તેઓ ગગન સુરમા તુલ્ય તે બિન્ન ન્યાળી,
દોડા દોડી વન વન કરે વારિ છે એમ ધારી.—૧૧

શ્રીમ્ને જહાલી ! ભરપુર વિલાસે ભર્યા હાવભાવે,
મીઠાં હાસ્યે, તીરછી નજરે, પાંચિનાં દિલ માંહે,
ઈન્દુરૂપી ભૂપણુ ધરતી રમ્ય સંધ્યાની પેઠે,
કામિનીઓ મદન જલદી જાગૃતિમાં કરે છે.—૧૨

ભાતુ ફેરા પ્રખર કિરણોથી અતિશે તપેલો,
ને ધીકેલી પથની રજથી ખૂળ દાઓ ઉઠેલો;
વારે વારે શ્વસન ભરતો, વાંકીચૂકી ગતિનો,
નીચા સુખો, ફણી મયુરની છાંયમાં બેસી જતો.—૧૩

શ્લોક ૧૧

મૃગો=હરિણો. ભારેખાસે=મોટી તરસથી. સુરમા=કાળજા; અંજન.
વારિ=પાણી. ધારી=માની; લહી. બિન્ન-ન્યાળી=કે તેથી જુદું જોઈ.

શ્લોક ૧૨

હાવ=મુખ ઉપરના વિકાર. ભાવ=ચિત્તના વિકાર. રમ્ય=સુંદર.
મદન=કામદેવ. તીરછી નજરે=કટાક્ષે. પાંચિ=પુસાદર. ઈન્દુ=ચંદ્ર.
ભૂપણુ=શણુગાર.

શ્લોક ૧૩

પથની=રસ્તાની. રજથી=ધૂળથી. શ્વસન=સુખમાં પવન ભેજે તે
સ્વાસ. છાંય=છાયા.

ભારે ખ્યાસે ચર ંતવવાના પ્રયત્નો તજેલો,
વારે વારે શ્વસન ભરતો, ખૂબ કાઢેલ મોંને;
જીંહાવાળો ચલિત, હલતી કેશવાળી ભરેલો,
હસ્તીઓ છે સમીપ તદ્દપિ કેશરી ના હણતો.—૧૪

સૂકા કંઠે નીકળી પડતી હાંફથી લાગવાળા,
ભાતુ કેરા પ્રખર કિરણે ખૂબ ધીકી ઉઠેલા;
ભારે ખ્યાસે પીડિત થયેલા, પાણીની આશવાળા,
હસ્તીઓ સૌ મૃગપતિ થકી ના લગારેય પહીતા.—૧૫

અગ્નિ જેવા ધગધગ થતા, સૂર્યના કિરણોએ,
હેઠે, ચિત્તે શ્રમિત મયૂરો, છેક પોતાની પાસે—
પોતાકેરી પાંછ તણી કળામાંહી મોડું મૂકેલા—
જુજંગોને, કહિ નવ હણે હે પ્રિયા ! આ ઝાતુમાં.—૧૬

શ્લોક ૧૪

પાંક્તાર—અંચળ જીભો=જીભ દલાવ્યા કરતો એવો. કેશવાળી=મરહત
ઉપરના વાળ. હસ્તીઓ=દાથીઓ. કેશરી=સિંહ.

શ્લોક ૧૫

આશવાળા=ઈચ્છાવાળા. મૃગપતિ=સિંહ.
ધીકી ઉઠેલ=અતિ તપેલા. પાસે=તરસથી.

શ્લોક ૧૬

શ્રમિત=થાકેલા. મયૂરો=મોર. કળા=મોર પિંછા ઉઘાં કરી ચક્ર
કરે છે તે. જુજંગો=સપ.

ભદ્રા કેરી જડ યુત સૂકા પંકવાળા તડાગે,
મોટા લાંબા દશન સમૂહે જોડતું હોય ત્યારે;
કાન્તિવાળા ઝલકિત રવીએ તપાવેલું ભારે,
દેખાએ છે જતું ભૂતલમાં ભૂંડતું ઝુંડ નાથે.—૧૭

ભાનુ કેરા અતિશય તીષ્ઠા કિરણોના સમૂહે,
ખડો ધીકેલો, તન પર શીજો શોધતો લોક ગ્રીષ્મ;
પાણીવાળા કીચક યુત, કાસાર માહેથી તીરે,
ઠેકા બેસે તુપિત રૂણીની રૂણના છત્ર નીચે.—૧૮

જો ! અન્યોન્યે પીડન કરવા ખાટકેલા ગળેએ,
કાસારેથી યૂથ કમળનાં જેંચી કાઢયાં બધાંએ;
કીધાં મુવા સમ મીન, બિડી છે રહ્યાં સારસો ખડી,
ઠેકાવાળુ સરવર કયું પંકને ખૂંદી ખૂંદી.—૧૯

શ્લોક ૧૭

ભદ્રા=વિરણુ-વિરલાગ-ચોડા એક જાતનું ધાસ, કે જે સુંઘવીત છે.
દશન=દાંત. ભૂતલમાં=ભૂગર્ભમાં.

શ્લોક ૧૮

ધીકેલો=તપેલો. શીજો=છાંવડો. બેક=દેડો. કીચક=કાચ.
યુત=યુક્ત. તુપિત=તરસ્યો. રૂણી=સાપ.

શ્લોક ૧૯

કાસાર=મરોવર. ગળેએ=દાઘીઓએ. યૂથ=જળાં. મીન=માછલાં.
સારસ=એક જાતના પક્ષી જેડાંબંધ રહે છે તે. ઠેકાવાળુ=ડોળુ; મેલું.

માથા કેરા મણિની પ્રસરી કાન્તિ લાનુ પ્રસાથી,
 ને વાયુને લપ લપ થતી ચૂસતો બે જીભોથી;
 લાનુ તાપે, ગરલ અનલે, ધીકી ઉઠેલ એવો,
 તૃષાતુરો કણી નવે હણે બહાલી ! મણ્ડૂક યૂથો.—૨૦

પ્રીણે, લાળે ભરચક લાચું મુખ સંપુટ જોતું,
 રાતી જીભો લટકી રહી છે, છે જાયા મુખ એવું;
 પાણી જોતું અતિથય તૃષાતુર લેંસોતું ટોળું,
 જોને બહાલી ! ગિરિ તણી ગુફામાંથી બાહેર આબું.—૨૧

ફેલાયલા દવથી તૃણના હગ્ધ અંકુરવાળા,
 ને વાયુની પ્રખર ગતિથી મુક પછો ખરેલા;
 લાનુ કેરા સખત તડકે વારિ સુકાયલા, એ-
 જોવાતા સૌ ફરથી વનના ભાગ ભોતી કરે છે.—૨૨

શ્લોક ૨૦

પ્રસા=તેજ. અદર અનલે=એરના અગ્નિએ. તૃષાતુરો=તરસથી આકુળ
 મણ્ડૂક=દડકા-દાદુર. કણી=સાપ. ગરલ=એર.

શ્લોક ૨૧

મુખ સંપુટ=મુખનાં બે જડખાનો એકત્ર થયેલો ભાગ. ગિરિ=પદ્મડ;
 ગુફા; કંદરા; ખીણ. તૃષાતુર=અતિ તરસ્યું.
 પાણી-તર=જોને બહાલી ! ગિરિ કુદરથી નીકળી બહાર આબું.

શ્લોક ૨૨

દવ=અગ્નિ. ખૂંપરા=કરચા; અંકુર. ગતિથી=વેગથી.

પક્ષી યૂથો દલ વગરના વૃક્ષમાં જોસી હોઈ,
 ને થાકેલું કપિકુલ, ગિરિ કંદરામાં લપાયે;
 સર્વસ્થાને ભૂથ ગવયનું વારિ ચ્હાતુ લમે છે,
 દૂવામાંથી સરળ ચરભો પાણી જોરે ગ્રહે છે.—૨૩
 ચોખ્ખા-ખીલ્યા નવ કુસુંભશા, સિન્દુરી કાન્તિવાળા,
 વાયુ કેરી પ્રબળ ગતિથી વેગવાળા ખનેલા;
 વેલી ટોચે તરુ વિટપમાં લેટવા વ્યગ્ર થાતા,
 અગ્નિએથી ભૂમિ બળી રહી વેગથી ચોદિશામાં.—૨૪

શ્લોક ૨૩

દલ=પાંદડા. વૃક્ષ=ઝાડ. કપિ=વાંદર. કુલ=ટોળુ. કંદરા=કરી; ગુફા.

ગવય=એક જાતના પ્રાણી. ચરભો=એક જાતનાં કાષ્ઠપત્રીક આઠ પગનાં પ્રાણી

શરણ :—આ પ્રાણી માટે સ્વર્ગરથ રા. કિલાબાહ ધનરપામ પૂર્વ
 મેધહૂતમાં અનુવાદ શ્લોક—પછી સિદ્ધથી પણ બળવાન પ્રાણી તરીકે
 લેખે છે. તે ગ્રંથના મુળ કર્તા કવિવર કાલીદાસે પણ તેના મુળ શ્લોકમાં
 તેવો ભાવ બતાવ્યો છે. તેમાં ‘મેધની ગર્જના સદન ન કરનાર
 પ્રાણી તરીકે વર્ણન આ પ્રાણી માટે કર્યું છે.’ જ્યારે આ શ્લોકમાં
 દૂવામાંથી પાણી બહાર કાઢનાર તરીકે આ પ્રાણીના સંબંધમાં લખ્યું છે.
 ત્યારે કેસમાં જોડવા જેવું ગરીબ પ્રાણી ગણવું પડે છે અથવા તો પાણીથી
 ઘીડી દૂવામાંથી પાણી બહાર કાઢે છે એમ અર્થ નીકળે છે. આ પ્રાણી માટે
 કાંઈ જગ્યાએ ખાસ નિર્ણય જણાતો નથી તેથી પાદાન્તર શ્લોક લખ્યો છે.

પાદાન્તર=ફેવે પાણી સરળ ચરભો જોરથી બહાર કાઢે. અથવા
 દૂવામાંથી સરળ ચરભો પાણી જોરે પીવે છે.

શ્લોક ૨૪

કુસુંભ=એક જાતનું ફૂલ ઝાડ કે જે પીળાશ પડતું સુર્ય ફૂલ પણ કહે છે.

વેલી ટોચે=વેલીની ડુંગ્રોમાં. તરુ=વૃક્ષ. વિટપ=ગાળી.

પાદાન્તર=વેલી ટોચે તરુ વિટપમાં ભેડી વેલા થયેલા.

અગ્નિએથી જલદ બળી રે છે ભૂમિ ચોદિશામાં.

વાયે વાધ્યો દવ દવનિ કરે ગિરિની કંઠરામાં,
વિકાસે છે પદુ સ્વર વડે શુષ્ક વંશસ્થલીમાં;
વૃદ્ધિ પાત્રી સ્પષ્ટ સ્પષ્ટ મહી ઘાસ વિવે વધે છે,
છેલ્લા ભાગે ઉપર બળતો મૃગ યૂથો નસાડે.—૨૫

વાધેલો છે અતિશય ખરે! શાદમલીના વનોમાં,
વિકાસે છે પીત કનક શો વૃક્ષની પોલણોમાં;
પાકાં પાનાં યુત વિટપના વૃક્ષથી લિછળે છે,
વાયે ઊંચો અનલ સઘળા વિપિનાન્તે ભમે છે.—૨૬

હાથી, સિહો, ગવય, દવથી ખૂબ ઢેહો વપેલા,
વૈરી ભાવો ત્યજી મુહૂરની પેઠ ભેગા મળેલા;
અગ્નિકેરા દુઃખથી જલદી કંઠરાથી ખસીને,
ખડોળા ભાઠા યુત સરિતનો પ્રેમથી આશરો લે.—૨૭

શ્લોક ૨૫

દવનિ=અવાજથી. ગિરિ=પહાડ. કંઠરા=ગુફા-દરી. પદુન્તીણુ,
શુષ્ક=સૂકી. વંશસ્થલી=વાસની જમ્બા. છેલ્લા ભાગે=વનના છેડા,
પાકાન્તર=પાકાં પાનાં યુત વિટપના વૃક્ષથી જલદી દોડે.

શ્લોક ૨૬

શાદમલી=સમડી ઝાડ. પીત=પીંગા; ગૌર. યુત=યુક્ત. વિટપ=ઝાળી.
અનલ=અગ્નિ. વિપેનાન્તે=વનના છેડા સુધી. પોલણુ=મેટર.

શ્લોક ૨૭

સહદ=મિત્ર. કંઠરા=ગુફા-કંઠરા-દરી-ખીણ. સરિત=નદી.
આશરો=આશ્રય.

વ્યાપેલાં છે નીર કમળથી, પાટલિ બોથી રૂડા,
 છે છંટાવો સુખદ જલના, સેવ્ય ચંદ્રાંશુ હારે;
 એવો તારો સુખથી સુવતી સાથ નિદાધ કાલ,
 ગચ્ચી માંહે મધુર ગીતથી યાવ રાત્રે પસાર.—૨૮

શ્લોક ૨૮

નીર=પાણી. પાટલિ=એક પ્રકારનો. સુખદ=સુખ કરનાર.
 બો=સુવાસ. સેવ્ય=સેવ્ય; બોગવવા લાયક. રૂડા=સુંદર.
 ચંદ્રાંશુ=ચંદ્રનાં કિરણ. નિદાધ=શીખ. ગચ્ચી=અગાસી.

વર્ષાઋતુ વર્ણન

સર્ગ ૨ જો

વજ્રોકેશ ભીષણુ ધ્વનિ શા ંહાલી ! કુંકુભિવાળો,
ને માતેલા ફર ફર ભર્યા મેઘ શા હાથીવાળો;
કામિઓને વધુ પ્રિય, અતિ જિજ્ઞા કાન્તિવાળો,
આંચો વર્ષા સમય ભૂપની પેઠ વિદ્યુતધ્વજનો.—૧

કો સ્થાને છે અતિશય નીલા પદ્મ પત્રો શી કાન્તિ,
ને ગર્ભિણી સુચુક સમ છે કાન્તિ કો સ્થાનમાંહી;
કાલેલા કાળજી દગ સમી કાન્તિકો સ્થાનમાં છે,
એવા મેઘો થકી ગગન સર્વત્ર ઘેરાયલું છે.—૨

વારિકેશ બહુ વજનથી ખૂબ નીચા નમેલા,
ને યાચેલા અતિ તૃપિત પક્ષી જૂથે આતકેના;
બે શુભારે ભૂતલ પર ધારાથી વૃષ્ટિ કરતા,
મેઘો ધીમે ગતિ કરી રહ્યા ગર્જના મીઠી હેતા.—૩

શ્લોક ૧

ભીષણુ=ભયંકર; ધોગ. કુંકુભિ=જેરી; નગાર. ફરફરભર્યા=જલકણ ભર્યા.

શ્લોક ૨

નીલા=આસમાની ગળીના રંગ જેવા કાળા. સુચુક=સ્તનની કીટકી.
પાદાન્તર=એવા મેઘો થકી નહ બધુ વ્યક્ત જે સર્વરયાને.

શ્લોક ૩

આતક=એક ભાતનું પક્ષી જે વર્ષાદનું પાણી પી રહે છે.

વિદુરૂપી પણુછ સહના આપને ધારનારા
ને વજોના સીવણુ ધ્વનિયા ઘોર હુંદુભિવાળા;
મેઘો બહાલી ! પડી પ્રખર ધારા રૂપી ઉગ્ર બાણે,
પાંચિકોના વિરહી દિલને ખૂબ પીડા કરે છે.—૪

બાપેલી છે—નવીન ફૂટતી કંદલીના દલોએ,
ને વીંધેલા વિદુર મણિ શા ઘાસના અંકુરોએ;
એવી પૃથ્વી નિજ ઉપરની ઇન્દ્ર ગોપેથી શોભે,
સાતા પીળા મણિથી શણગારેલી પમિની પેઠે.—૫

હવે છેલ્લું સતત મધુરા મેઘ નાદે થયેલું;
ફેલાવેલા પીછ સમૂહથી ખૂબ શોભી રહેલું;
વિલાસી સુમન ત્વમજ આલિંગને વ્યથ એલું—
શોભે વર્ષા મહીં મધુરનું ટોળું નૃત્યે મચેલું.—૬

સ્લોક ૪

પણુછ=ધનુષની દોરી; પ્રત્યંભા. આપ=ધનુષ.

સ્લોક ૫

કંદલી=વજદંતી એક જાતની વનસ્પતી. દલ=પાન.

વિદુરમણિ=વૈદુર્ગમણી. ઇન્દ્રગોપ=વર્ષા સમયમાં જમીન ઉપર ચનારી
ગોઠળ માથ કહે છે તે.

સ્લોક ૬

મધુર=મેદ-કથાપિ.

ડાળાયેલા જળ થકી વધેલા અતિ વેગવાળી,
જન્માવીને જળ ધૂમરીઓ વિશ્વમો રૂપ મોટી;
દુષ્ટસીઓ સમ, દ્વય તટે વૃક્ષને પાકી દેતી,
વર્ષામાંહે ત્વરિત નદીઓ નાય તો અગ્નિમાંહી.—૭

ચારુનીલા મૃદલ ફૂટતા અંકુરો યુક્ત છે જે,
પ્રુચેલા છે હરિણી મુખથી; એ તૃણોના સમૂહો;
ને ફુટેલાં નવીન ફલના વૃક્ષથી શોભિતાં છે,
એવાં વિધ્યાચળ વન હરે છે જનોના દિલોને.—૮

પદ્મો જેવાં ચલ નયનથી શોભિતા મુખવાળા,
ને મેધાનો ગડગડ થતા નાદથી ખૂદી ગયેલા;
સારંગોથી, અટવી સ્થળ છે વ્યાસ સૌ રેતીવાળાં,
તે દેખીને દિલ સહજમાં યાય છે ઉત્કલિકાં.—૯

વારે વારે અતિશય જાંચી ગર્જનાઓ કરતા,
મેઘે, ઘાઠા તિમિરમય દીધેલી યે રાત્રીઓમાં;

શ્લોક ૭

ધૂમરીઓ=જમગઓ દ્વય=એ તટ=કિનારો વિશ્વમો=વિલાસ
યુક્ત કાવભાવો તરુ=દૃક્ષ-ગ્રાહ ત્વરિત=જલદી અગ્નિ=મનુષ્ય

શ્લોક ૮

મૃગી=હરણી પ્રુચેલા=ચરેલા, ખાધેલા, ફાન

શ્લોક ૯

સારંગો=મૃગો-હરિણો અટવી=વન ઉત્કલિકા=આતરતાવાળાં

દેખાડેલા વીજળી સર્ખીએ શેરીના માર્ગ માંહે,
ચાલી જાયે રુચીલરી અભિમારિકાઓ ઘણીએ.—૧૦

આ ઋતુમાં જલધર તણા બીમ ગંભીર નાદે,
ને વિદ્યુતે અધીર ઘયલી ચિત્તમાંહે અતિશે;
એવી સ્ત્રીઓ પ્રીતમ અપરાધી છતાં તેહ મંગે,
આસિંગે છે દદ શયનમાં રાખી છેદું ન અંગે.—૧૧

જિનાં જિનાં કમળ સરખા નેત્રના આંસુઓથી—
ભીજાવેલા વર ઢલ સમા બિંબ ચા ઓટવાળી;
ને ત્યાંઓ છે ભૂષણ સઘળા, હાર, ગધાદિ એવી—
પાંચિકાની બની રહી પ્રિયા સૌ નિરાશા ભરેલી.—૧૨

પાંડુવણું કીટક તરણાં ને ધૂળે આવરેલું,
ને ભૂજંગો સમ ગતિ કરી વાંકું ચૂકું વહેતુ,

શ્લોક ૧૦

તિમિર=અધકાર. અભિમારિકા=આઠ પ્રકારની ઓંચો છે તે પૈકીની
એક. વાયદા મુજબ જનારી; મંકેત મુજબ જનારી.

શ્લોક ૧૧

વિદ્યુતે=વીજળીઓએ. જલધર=એક. બીમ=ઉમ. અધીર=આતુર.
ગંભીર=માડ.

શ્લોક ૧૨

દલ=પાદડાં. ગ ધાદિ=ચંદન વિગેરે મુગંધીત દ્રવ્ય.

ને જોયેલું લયલીત ઘણું દેડકાંનાં યુથોએ,
એવું વર્ષા તણું જલ નવું આદ્યું જાયે નિયાણું.—૧૩

પુષ્પો પત્રો વિહીન નલિની ઉપરેથી ખસીને,
હુપેઘેલા ભ્રમર મધુર નાદ સાથે ધસીને;
નાચીરે'તા શિખિ તણી ઠળાયકમાં મૂઢ ધુસે,
ખ્યારી ! જાણે નૂતન કમળો એ હશે એવી આશે.—૧૪

બહાલી ! તાજ ઘન નિનદથી, ગર્વવાળા બનેલા—
વારે વારે ગરજી જાઠતા જંગલી હાથીઓનાં—
કુલસ્થાનો કુવલય તણી નિમજીઈ કાન્તિ જેવાં,
બ્યાપેલાં છે મઠ જળ અને ભૂંજ વૃદ્ધથી પૂરાં.—૧૫

ધોળાં પત્રો સમ જલધરે પથરો છે ચૂમેલા,
ચોમરેથી વહન કરતા નિર્ઝરાથી ભરેલા;
ને નાચતાં મધુર યુથથી ખૂબ શોભી રહેલા,
એવા અદ્રિ જન દિલ કરે હે પ્રિયા ! હુપેઘેલાં.—૧૬

શ્લોક ૧૩ પાંકુવણું=શીકું; ઘેરે મોળાચ પડતું. કીટક=છવડાં. તરણ=પાસના
ટૂકડા. ભૂજંગ=સાપ. નીચાણે=ઢોળાવમાં; નીચી જગ્યા તરફ.

શ્લોક ૧૪

નલિની=કમલિની. ભ્રમર=ભૂંજ-ભ્રમર-મટપદ.

શ્લોક ૧૫

કુલસ્થાન=જંડસ્થળ. વૃદ્ધ=ટોળાં. ઘન=મેઘ.
નિનદથી=મજનાથી; અવાજથી. ગર્વવાળા=મદવાળા.

શ્લોક ૧૬

નિર્ઝરા=ઝરાઓ. પૂષ=ટોળાં.

નીપો, સર્જો, વીરતરુ તથા કેતકી ને કંઠંબો-
ધ્રુવવીને મસ મસી રહ્યો તેમના પુષ્પથી, જો !
ને શું ઠંડા જલકષ્ણ ભર્યા મેઘ સંજે થયેલો !
ઠંડાલી ! એવો પવન, ન કરે ચિત્ત ફેનાં અધિરાં.—૧૭

શ્રોણિકેશ તટ મુધી પડેલા રૂડા ર્યામરંગી,
મુવાસિતાં કુલથી શણગારેલ કેશો વડેથી;
હારવાળા સ્તન થકી અને મઘવાળાં મુખોએ,
કામિનીઓ સજીવન રતિ કામિઓનો કરે છે.—૧૮

શોભે જેને સુરધનુ તથા વેલી શી વીજળીઓ,
છે હ્રુકેલા જલ વજનથી ચારુ એવા શુભૂતો;
ને કંઠોરી મણિ કુંડલથી શોભતી ગૌર સ્ત્રીઓ,
એ-પાંથિનાં હરણ કરી લે સામટાં ચિત્તડાંઓ.—૧૯

સ્લોક ૧૭

નીપ=કંઠંબ } મંનેમાં સુક્ષ્મ બેઠે છે=એક જાતનાં પુલકાક
કંઠંબ=નીપ }
કેતકી=કેવડો વીરતરુ=અનુન નામક ઝાડ સર્જ=એક પુલકાક.

સ્લોક ૧૮

શ્રોણિ=ધાણે-નિતંબ મઘ=મદિરા-આસવ રતિ=કામદેવ.

સ્લોક ૧૯

ચારુ=સુંદર સામટાં=એકી સાથે શુભૂતો=મેઘો
પાકાન્તર=આકર્ષે છે પથિક જનનાં સામટાં દિલ એ તો.

ગૂંથી પુષ્પે નવ બકુલનાં નીપ ને કેવડાનાં,
માળાઓને શિર પર ધરે ચોષિતા આ ઋતુમાં;
દિલે રૂચ્યાં કકુલ તરુની માંજરોથી રચેલાં,
ઠણેાં ઠેરા ધરતી ઉપલા ભાગ માંહે, ધરેણાં.—૨૦

હિ ચર્યેલાં પ્રચુર અગરુ યુક્ત ગંધેથી અંગો,
ને પુષ્પોનાં ભૂષણ ચકી છે મહેંકતા કેશપાશો;
એવી સીઓ ત્વરિત, સુણીને મેઘનાહો પ્રદોષે,
શેયા ગૃહે જતી, લવનના સુખ્યભાગો ત્યજીને.—૨૧

ઊંચા, નીલા કમલ ફલ શા, વારી ભારે નમેલા,
કંપાયેલા મૃદુલ ધવને, ચાલતા મંદ એવા;
મરઠોવાળા જલધર વડે; પાંચિકોની સીઓનાં—
દિલો જાણે પધિક વિરહે વ્યથતાથી ઘવાયાં.—૨૨

શ્લોક ૨૦

બકુલ=બોરસલી માંજરો=માંજરીઓ ચોષિતા=પુવાન સીઓ
રચેલાં=તનાવેલાં.

શ્લોક ૨૧

પાઠાન્તર=ચર્યેલાં, બહી નીલ અગરુના યુક્ત ગંધેથી અંગો.
અગરુ=કાલામર અથવા કાલુ અગરુ પ્રદોષ=સાવંકાળ કેશપાશ=
અંબોડો.

શ્લોક ૨૨

ઊંચા=ઉન્નત ફલ=ફળ મૃદુલ=મોમળ-મીમા. વારિ=પાણી
મરઠોવાળા=સુરધનુવાળા-ઈન્દ્રયાપ-મેઘધનુષવાળા.

નાહો જેનો નવ જળ તણા છંટકાવેથી તાપ,
ને પુખ્તાણાં નીપ થકી બન્ધો ખુશ એવો વનાન્ત;
નાચે બાણે બહુ પવનથી કંપતી ડાળી વૃક્ષે;
હસ્તો બાણે મધુર મધુર ફેતકી કંટકીએ.—૨૩

મેઘો ફેરા સમૂહ ધરતો કાલ આ કાન્ત પેઠે,
સ્ત્રીના કાને ભૂપણ નીપનાં વિકસેલાં ચઢાવે;
ને ખીલેલાં નવ મુકુલનાં, મામખિ, માલતીનાં—
પુખ્તોવાળી, નવબકુલની માળ ઘાલે શિરોમાં.—૨૪

સ્ત્રીઓ—કંઠ્યા કુચની અણીએ ઘાલતી હાર સેરા,
ને ઢાકે છે ધવલ દુકૂલે લબ્ય શ્રોણિ પ્રદેશો;
ધારે, ભાગે લલિત વલીના, મધ્યમાં રોમરાજી,
ફેળે, તાળાં જલકણ સિંચેથી બનેલી રસાળી.—૨૫

શ્લોક ૨૩

કંટકાએ=કાંટાઓએ હસ્તો એમ અનવય છે.

શ્લોક ૨૪

મુકુલ = }
મામખિ = } એક જાતનાં પુલકાક છે
માલતી = }

બકુલ=એરસલી માળ=માળા શિરોમાં=માથામાં
પાદાન્તર, પુખ્તોવાળા, નવબકુલના હાર ઘાલે શિરોમાં.

શ્લોક ૨૫

કુચ=સ્તન અણીએ=અમે-ટોમે દુકૂલ=રેશમી બારીક વસ્ત્ર-પટકૂળ
ધારે=વારણ કરે-વલી=ત્રિવલી-સ્ત્રીઓના પેટ ઉપર ત્રણ કરચલી પડે
છે તે. ભાગે=વિભાગે, રોમરાજી=રેશમનાં પંક્તિ

ધારે, તાજા જલકણ તણા સંગથી શીતતાને,
ચારુગંધે મધમધ થતો કેવડાની રજેએ;
ને હીચોળે દ્રુમ કુચુમના ભારથી ખડે નમેલાં,
એવો વાયુ હરણ કરતો ચિત્ત પાંચિક ફેરાં.—૨૬

આ છે મોટું ચરણ નિજનું એટલો હેતુ નાણી,
વારિ ભારે લયકી ગયલા મેઘ; વર્ષાવી વારિ;
ત્રિખાગ્નિની અતિશય તીણી જ્વાળથી ઉપજેલા-
દાહો, જાણે શીતલ કરતા હોયથી વિધ્યકેશ.—૨૭

કામિનીનો દિલહર, બહુ શુણ્ઘી રમ્ય એવો,
નિર્વિકારી, તરુ વિટપં ને વેલીના મિત્ર જેવો;
ને પ્રાણીના છવન રૂપ આ કાલ વર્ષાઋતુનો,
પૂરો તારાં ખસૂસ કરીને ચિત્ત વાંચિત મુખો.—૨૮

જે.જી.

શ્લોક ૨૬

ચારુગંધે=ચુર્નમયી રજેથી=રજકણથી-રેસરાથી

શ્લોક ૨૭

ચરણ=આશ્રયસ્થાન જ્વાળ=ત્રિખા-જ્વાળા દાહો=અગતત્વ.

શ્લોક ૨૮

ખસૂસ=ખાસ વાંચિત=અચિત.

શરદ વર્ણન

સર્ગ ૩ જે

કાશાંશુકા, નવીન ખીલતા પદ્મ શી રમ્ય વક્ત્રા,
છે શોભિતી નુપૂર સ્વસ્થી મસ્ત હંસ ધ્વનિ શા;
છે ગાત્રોના અવયવ રૂડા પદ્મ શાલિ શું ટેકા,
એવી આવી શરદ નવલી પત્નિ શી રમ્ય રૂપા.—૧

ધોળ્યા-હંસે ઉદક નદીનાં, કુમુદોએ તડાગો,
ને પુષ્પોથી લચકી 'ગયલે સમપણે' વનાન્તો;

શ્લોક ૧

પાઠાન્તર ૧

કાશાંશુકા, સુભગ વદના ખીલતા પદ્મ રૂપી,
છે શોભિતી નુપૂર સ્વસ્થી હંસના નાદ રૂપી;
પાંક્તી ડાંગર રૂપી નમેલા રૂપ ગાત્રવાળી,
ચંદ્રારી ! આવી શરદ નવલી પત્નિ જે રૂપાળી.

પાઠાન્તર ૨

કાશાંશુકા વિકસિત રૂડા પદ્મ શા સુખવાળી,
ને શોભિતી નુપૂર સ્વ શા મસ્ત હંસ સ્વસ્થી;
પાંક્તી ડાંગર સમ નમ્યા ફૂટકા ગાત્રવાળી,
એવી બેડી ચરદ નવલી પત્નિ જેવી રૂપાળી.

વક્ત્રા=મુખવાળી સુભગ=સુંદર શાલિ=ડાંગર-ધાન્ય કાશાંશુકા=
હરભ રૂપી વસ્ત્રવાળી ટેકા=નમેવા-વક રૂપા=રૂપવાળી

ધોળી-પૃથ્વી દરલ ફૂલડે, રાત્રીઓ ચંદ્રમાએ,
ને ધોળ્યાં છે ઉપવન બધાં માલતીના ફૂલોએ.—૨

જેને કાંચી, ઠગમગ થતી રમ્ય પ્રોણી રૂપી છે,
હારો, તીરે ધવલ વસતાં પક્ષી પંક્તિ રૂપી છે,
ને વિશાળાં પુલિન, ઉરુ નિતંબ બિંબો રૂપી છે,
બહાલી ! એવી સરિત, પ્રમદા પેઠ ધીમે વહે છે.—૩

ધોળા, ટાકો સ્થળ મહીં રૂપા, ચંબ, મૃણાલ જેવા,
વારિ ત્યાગે લઘુ બની બહુ રીત ચાલી રહેલા—
વાયુ વેગે ગમન કરતા મેઘથી, બ્યોમ જાણે—
ઢોળાતા દેા રુચિર ચમરે નૃપ પેઠે જણાયે.—૪

શ્લોક ૨

ઉદક=જળ-પાણી સપ્તપર્ણ=સાત પાનના ઝૂમખા વાળુ ઝ.ક
વનાન્તો=વનના છેવટ સુધીના ભાગો તમામોન્તગાવો
ઉપવન=આરામગાહ-ગીચા કુમુદ=સ્વેત કમળ-પોષણ

શ્લોક ૩

કાંચી=કદોરી-મેખલા પ્રોણી=માણવી પુલિન=માઠાં ઉરુ=પ્રોદ-
ગોટા-પુષ્ટ-ઉમદા સરિત=નદી

શ્લોક ૪

મૃણાલ=કમળતંદુ વારિ ત્યાગે=પાણીના ત્યાગથી ચમર=ચમર
-ચામર નૃપ=રાજા

કાલ્વેલા કાજળ ઢગ સમી કાન્તિવાળું સુવ્યોમ,
ખંધૂકીના નવ કુસુમથી રક્ત દેખાતી લોમ;
પાકેલી ડાંગર ચકી લયાં જેતરો કેરી વાલ્યો,
હખાવે ના મન મહી પરે કોણ સુવાનનું કો'.—૫

કાળો જેની મધુર પવને વ્યાસ ચારુ વિશાળી,
ને મૃદુ છે દલની અણીઓ પુષ્પ ખડે લાગવાથી;
પીવાયેલા મદી ભ્રમરના, મદથી છે ચૂવેલો,
વિદારે ના કવણ દિલને ખડાલી! કુદાલ એવો.—૬

તારાઓના સમૂહ રૂપ રડું ઘરેણું ધરંતી,
ને મેઘોની અટકથી છૂટેલા ચશી મૂખવાળી;
જ્યોત્સ્ના રૂપી હુકૂલ ધરતી નિર્મળ, ઝોલી રાત્રી,
પાલાતારી સમ પ્રતિદિને છે રહી વૃદ્ધિ પામી.—૭

શ્લોક ૫

કાજળ=અંજન વ્યોમ=આકાશ ખંધૂકી=એક જાતનું ફૂલગાદ-
ખંધૂકી. લોમ=પૃષ્ઠી રક્ત=રાત્રી

શ્લોક ૬

વ્યાસ=આપેલી ચારુ=સુંદર મૃદુ=કોમળ દલ=પાંદડાં મદી=મરત
ભ્રમર=ભૂગ-ભમરો મદ=મદ ચૂવેલો=ગિગલેલો વિદારે=ચીરે-આતુર
કરે કુદાલ=કોવિદાર-એક કાંડ

શ્લોક ૭

તારાઓના=નક્ષત્રોના જ્યોત્સ્ના=ચાંદની પ્રકાશ ચશી=ચંદ્ર
પાલા-તર=મેઘો કેરી અટકથી છૂટ્યા ચંદ્ર સા મૂખવાળી

કાઠંબો સારસ સમૂહથી વ્યાપ્ત જેના કિનારા,
છે તોડેલી કંઈ, બતકની ચંચુથી વીચિમાળા;
ને પક્ષોની રજથી થઈ છે રાતી, એવી નદીઓ,
આતુળાતુ હરખ જનને દે કરી હંસ શબ્દો.—૮

આનંદીતો, ચીત સીકરનાં વારિ વર્ષાવનારો,
રશ્મિ જેના હૃદયહર, ચક્ષુ પ્રિય ચંદ્ર એવો;
વિંધાયેલી, પતિ વિરહના કારમા ઝેરી બાણો,
શીઓ કેરા મૃદુલ તનને, ઢાહ અત્યંત દે છે.—૯

મુગ્ધવતો રૂલ થકી નમ્યા ધાન્ય કેરા સમૂહો,
ડોલ્યાવંતો કુમુભ વજને શૂકતાં શ્રેષ્ઠ વૃક્ષો
ધૂણ્યાવંતો વિકસિત રૂઠાં પદ્મવાળી નલિની,
એવો વાયુ સુવદ દિલને ખાસ દે છે ચળાવી.—૧૦

છે શોભિતાં મઠ થકી છકમાં હંસનાં યુગલોએ,
વીચિમાળા પ્રસરી રહી છે લોરના મંદ વાયે;

શ્લોક ૮

કાઠંબ=કલહંસ સારસ=એક જાતનાં ઘોળાં પક્ષી બતા=પાણીમાં
તરનાર—ફૂંકી મારનાર પક્ષી—પ્રાણી. વીચિમાળા=તરંગોની દારો—
પાણીમાં થતી તરંગ દારો

શ્લોક ૯

સીકર=જલકણુ—જાંટાની ફરફર રશ્મિ=કિરણ હૃદ=જગતરા
મૃદુલ=મેઘમગ

શ્લોક ૧૦

કુમુભ વજને=પુષ્પના ભારથી શૂકતાં=નમેણાં નલિની=મલિની
ચળાવી=દલ્લાવી

ને ખીલેલાં વિવિધ કમળોથી વિભૂષિત એવાં—
 એકાએકે સરવર કરે નિર્મળાં ચિત્ત ઘેલાં.—૧૧
 દેખાયે ના સુરધનુ હવે મેઘના ગર્ભમાંહે,
 ને આકાશે ધ્વજ રૂપ વળી વીજળીના ઝળુકે;
 કંપાવે ના નલ યગલીઓ પાંખ કેરી હવાથી,
 નિહાળે ના ગગન તરફે ઉચ્ચ મુખા કલાપિ.—૧૨
 નૃત્યક્ષીડા હીન મધુરને ત્યાગીને શંખરારિ,
 ગાવાવાળા મધુર ગીત હંસો કને જાય હોરી;
 ત્યાગી નીપાર્ણુન કુટજ સર્જે કંઠે તરુને,
 પુષ્પોત્પત્તિ તણી બધી વસી ચારુતા સપ્તપથ્યે.—૧૩

શ્લોક ૧૧

યુગયોગે=જોડાએ વીચિત્રાળા=પાણીમાં ચલી તરંગોની દારો-
 તરંગ દારો ભોરના=પરોઢિયાના મંદ=મૃદુલ-ધીમા
 વિવિધ=અનેક પ્રકારનાં વિભૂષિત=શણુમારેલાં.

શ્લોક ૧૨

સુરધનુ=મેઘધનુષ નભ=આકાશ ગર્ભમાંહે=ઉદરમાં
 કલાપિ=રેર શ્વજ=નિશાન-શ્વજ.
 પાસ-તર-નિહાળે ના કંઈ ગગનને જોય મુખા કલાપિ.

શ્લોક ૧૩

શંખરારિ=કામદેવ તરુને=વૃક્ષને-ઝાડને પુષ્પોત્પત્તિ=પુષ્પ ભાગવાં તે
 સપ્તપથ્યે=માત પાનના ઝુમખાવાળુ પુલકાડ

નીપ= }
 અર્ણુન= } એક જાતનાં પુલકાડ
 કુટજ= }
 સર્જ= }
 કંઠે= }

આત્મબાણ વસતી મૃગીના નેત્ર એ પદ જોનાં,
 ને બેઠેલાં સુખી ખગ યૂથોના પ્રતિધોષવાળાં;
 શેફાલીના ફુલની પીમળે રમ્ય, ઉદ્યાન એવાં,
 સારી રીતે હરખ કરતાં માનવીનાં દિલોમાં.—૧૪

ધુણાવતો હરઘડી પીળાં, લાલ, શ્વેતાદિ પદ્મો,
 ને પામેલો અતિ શીતલતા તેમના સંગથી તો;
 વૃક્ષો ફેરા દલ પર ઠર્યાં બિંદુ ને ચોપી લેતો,
 એવો ઉપા પવન, અતિશે ચિત્ત હર્ષાવી દેતો.—૧૫

ભૂમીભાગો છવરછ રહ્યા પડવ શાલિ સમૂહે,
 છે શોભિતી ગવરી ધણથી શાન્તવાર્ધી રહ્યાં જે;
 ને જ્યાં યાતા મધુર પડ્યા હંસ ને સારમોના,
 એવી સીમે હરખ કરતી ચિત્તમાંહી જનોના.—૧૬

શ્લોક ૧૪

યૂથો=ટોળાં ઉદ્યાન=ઉપવન-આરામગાદ શેફાલિ=શેફાલિકા-એક
 ફુલ ઝાડ.

શ્લોક ૧૫

શ્વેતાદિ=ધોળાં વિગેરે બિંદુ=ફેરાં ઉપા=પ્રભાત

શ્લોક ૧૬

ભૂમીભાગો=ખેતરો-જમીનના ટુકડા શાલિ=ડાંખર ધણુ=ગોર-
 ઢોરનો સમુદ સીમે=ખેતરની દોડ અથવા ગામની દોડ-ભાગેળ-
 ખગાયો.

પાદા-૧૨=શાન્તિવાર્ધી સ્થિત ગવરીનાં ઝડો કુલે શોભિતી છે.

નારીઓની—લલિત ગતિને જીતી છે રાજકુલે,
 ને જીતી છે યશી વદનની કાન્તિ ખીલેલ પદ્મે;
 નીલા પદ્મે મહથી મધુરી જીતી છે દૃષ્ટિઓને,
 ને જીત્યા છે જળ લહરીએ રમ્ય બ્રૂ વિભ્રમોને.—૧૭

જાણે—પુષ્પે લયી પડી કુંજોવાળી શ્યામાલતા, તે
 કામિનીના ભૂષણથી લય્યાં જાહુ કાન્તિ હણે છે;
 ને કુસુમે અતિ રુચિર કંકેલી ને સમલા, તે—
 દંત જ્યોતિ તણી સ્મિત રૂપી ચંદ્રકાન્તિ હરે છે.—૧૮

વાંકુડીયા અતિઘન નીલા કેશના અગ્રમાંહે,
 કામિનીઓ નવીન કુસુમો માલતીનાં પરાવે;
 ને સોનાનાં સરસ ધરીયાં કાનમાં કુંડલો ન્યાં,
 ત્યાં પેરે છે વિવિધ કમળો વાહળી રંગ કેશાં.—૧૯

શ્લોક ૧૭

લલિત=સુંદર—નાજીક—પ્રિય મતિ=યાદ લહરી=તરંગ બ્રૂ=બુકુટિ
 વિભ્રમોને=વિલાસ મુક્ત હાવભાવોને

શ્લોક ૧૮

શ્યામાલતા=પુલતાળી એક વેલી જેન્ને=હરે સ્મિત=હાસ્ય
 જ્યોતિ=પ્રભા-પ્રકાશ કંકેલી } =કુલ આડ-વેલી
 સમલા }

શ્લોક ૧૯

કેશ=તાળ અગ્ર=હેડા-ટોચ માલતી=એક પુલ આડ

કંદોરીની સરથકી, અતિ ગાઢ ઓણિ તટોને,
 ને હારોએ, સુખઠ રસથી ચુકત ગોળ સ્તનોને;
 નૂપુરોથી મધુર સ્વરના શ્રેષ્ઠ, પાદામ્બુજોને,
 કામિનીઓ અતિ ખુશ મને હાલમાં વિભૂષે છે.—૨૦

વિકાસેલા કુમુદથી ભર્યાં, આગ્રિતાં રાજકુંસે,
 છે શોભિતાં લીલમ મણી શી કાન્તિવાળા જોડાએ;
 બહાલી ! એવાં રમણીય નવાણોની સૌંદર્યતાને—
 મેઘો હીનું વિશદ શરી તારા ભર્યું બોમ, ધારે.—૨૧

વાયે વાયુ શરદ ઋતુમાં પુષ્પ સંગેથી કંડો,
 મેઘો કેશ સમૂહ વિણના રમ્ય છે દિગ્વિભાગો;
 ને છે વારિ મલહીન, ધરા છે સૂકા પંકવાળી,
 શોભે બોમ વિમળ કિરણો ચુકત તારા શરીથી.—૨૨

શ્લોક ૨૦

ગાઢ=વિપુલ-મોટા   પાદામ્બુજો=ચરણકમળો   ઓણિ=નિતંબ
 વિભૂષે છે=શણગારે છે   તટ=વિભાગ-પ્રદેશ

શ્લોક ૨૧

આગ્રિતાં=આશ્વ કરેલાં   બોમ=આકાશ

શ્લોક ૨૨

દિગ્વિભાગો=દિશાઓના ભાગો   પંક=પાદ   શરી=ચંદ્ર
 વિમળ=નિર્મળ

પ્રાતઃકાલે રવી કિરણથી ખીલતાં, આ ઋતુમાં—
પદ્મો શોભે રૂપવતી સીના મુખની કાન્તિ જેવાં;
ને કુમુદો પણ લીન થતાં ઇન્દુના અસ્ત સાથે,
બહાલા સાથે પથિક વધૂનાં જાય છે હંસ્ય તેમે.—૨૩

પ્રિયા કેરી—નીરખી કમળે શ્યામ નેત્રોની શોભા,
સોના કાંચી મુણી રણકતી મસ્ત હંસ ધ્વનિમાં;
ને બંધૂકી મહીં અધરની રમ્ય શોભા લહીને,
આ ઋતુમાં પથિક જન સૌ બ્રાન્ત ચિત્તે રહે છે.—૨૪

કામિનીનાં વહન ઉપરે ચંદ્રની મૂકી કાન્તિ,
ને મૂકીને મણિ નુપૂરમાં હંસની રમ્ય વાણી;
ત્યાગી દેઈ મુલમ અધરે બંધૂકી કેરી કાન્તિ,
જાયે કાઈ સ્થળ શરદનું રમ્ય સૌંદર્ય ચાલી.—૨૫

શ્લોક ૨૩

પ્રાતઃકાલે.

ને કુમુદો લીન થઈ જતાં ઇન્દુના અસ્ત સાથે,
બહાલા પૂઠે પથિક જનની નારીનાં હાસ્ય પેઠે.

મુખમાં અપિ છે. તેથી “પદ્મ” રાખ્યું છે.

પ્રાતઃકાલે=સવારે—પ્રભાતે પથિક=પ્રવાસી વધૂનાં=પતિનાં.

શ્લોક ૨૪

કાંચી=કંદોરી બ્રાન્ત=અમિત રહે છે=રહે છે.

શ્લોક ૨૫

કામિની=વિદ્યાસી સી બંધૂકી=એક રાત્રીકુલ ઝાડ વહન=મુખ
અધર=બોળ નીચડો મુસમ=સંદર.

વિકાસેલાં કમળ મુખની તેમ નીલોત્પલાક્ષી,
 ને ખીલેલાં નવ દરશ શાં રવેત વસેા ધરંતી;
 શોભે કાન્તિ કુમુદ સરખી એવી આ શારદી તો,
 મસ્તઓના સમ તુજ દિલે પ્રીતિ ઉત્કૃષ્ટ આપો.—૨૬

શ્લોક ૨૬

વદની=મુખવાળી શારદી=શરદ નીલ=કાળા ઉત્પલ=કમળ(૩૫)
 અક્ષી=અંખવાળી રવેત=ધોળા.

હિમન્ત વર્ણન

સર્ગ ૪ થો.

ધાન્યોથી ને નવ કુંપળની ફૂટથી ચોભિતો છે,
પાક્યા શાલિ સમૂહ સઘળે; લોધ પુષ્પો ખીલ્યાં છે;
પદ્મો જાતાં ઠરમઈ બધાં તેમ વર્ષે તુષાર,
એવો બેઠો હિમમય ત્રિયે । હાલ હિમન્તકાળ.—૧
રંગાયેલા કુમ કુમ તણા રંગથી ખડી મળેના,
મુશોભિતા બરફ, શશી ને કુન્દની કાન્તિ જેવા;
એવા હારે, નિભૂષિત કુચો ના ચતાં, આ ઋતુમાં,
મુશોભિતી મનહર કુચોવાળી કામિનીઓનાં.—૨
કામિનીઓ દ્રવ કર મહી બાજુબધો, કડાં કે-
નાનાં મોટાં ભૂષણ સઘળાં પે'રતી ના જરાએ;
પે'ર છે ના નવ દુફલને હાલ નિતાંબ બિંબે,
ને વિશાળાં સ્તન પર ધરે ના શીણાં વસ્ત્ર હોંસે.—૩

શ્લોક ૧

ફૂટથી=ફૂટવાથી લોધ=એક જાતનું ફુલ આઠ વર્ષે=પડે
તુષાર=ચીત-બરફ.

શ્લોક ૨

કુન્દ=એક જાતનો મોગરો ત્યા તેનું ફુલ શશી=ચંદ્ર કુચો=સ્તનો
કામિની=વિલાસિની.

શ્લોક ૩

બાજુબંધ=કોણી ઉપર પહેરવાનું ધરણું નવ=નવા દુફલ=રેશમી
વસ્ત્ર શીણાં=પાતળાં.

મુથોલિતી મણિ કનકની મેખલા ફેરી સેરે-
નિતંબોને ભૂષિત પ્રમદા હાલમાં ના કરે છે;
ને કામિની, ચરણ કમળે પદ્મની કાન્તિ જેવા,
હંસો જેવા સ્વર ઉચરતા નૂપુરોને ધરે ના.—૪

કામિઓ રતિ રમણના ઉત્સવો કાજ આજે,
મુથોલિતા મુખ કમળમાં પત્રલેખા કરે છે;
મુખસિતાં કરતી શિર દે ધૂપ કાળાગુરુએ,
ને ચર્ચાં શરીર કરતી ચંદ્રના ચોપડીને.—૫

ફેલી થાકે શિયિલ યયલી ને શ્રીકાં મુખવાળી,
તારુણીઓ, હરખની ઘડી પ્રાપ્ત થાયે તથાપિ;
બેદાયેલા દશન અણીધી પામતા પીઠ એવા—
નિકાળીને નિજ અધરને અદ્દહારવે હંસે ના.—૬

શ્લોક ૪

મણિ=રત્ન નિતંબ=સ્વર કનક=સોનું-હેમ ધરના=ધારણ કરતા
મેખલા=કંદેરી નૂપુર=પગે પહેરવાનું ઓનું પરણું.

શ્લોક ૫

રતિ=કામ રમણ=વિદ્યાભાદિ પત્રલેખા=કસ્તૂરી કેમરાદિથી
દોરેલાં ચિત્ર શિર=માથા કાળાગુરુ=કાળુ અગર ચંદ્રો=મુખ
—મુખ—મત મતના ચંદ્ર.

શ્લોક ૬

ફેલી=રતિ કોડા-કામકોડા અદ્દહારવ=મેટોટી હમરું તે દશન=દાંત
મિથુન=મંભેત પીઠ=પીઠ અપર=ઓપર.

શોભા પામી પીન કુચ લય્યા ઉર વિભાગ માંડે,
તે પીડાથી દુખિત થયલી ઋતુ હેમન્ત જાણે—
તૃણગ્રાથી છૂટી ટપકતા ઓસનાં ણિદુઓએ,
ઢેખાયે છે રૂઢન કરતી હોય તેવી પ્રભાતે.—૭

પૂરાયેલાં ફલિત કણના પાકથી ખેતરો છે,
સર્વસ્થાનો મૃગ રમણીના યુથથી શોભિતાં છે;
ને થાયે છે મધુર પડઘા શોભિતા કૌંચ ફેરા,
એવી સીમો મનુજ મનને તો કરે છે રસીલાં—૮

વિકાસેલા નીલ કમળથી ખૂબ શોભી રહેલાં,
તે કાઠંબો અતિશ સુખથી મસ્તીવાળાં વસેલાં;
ને છે વારિ શીતલ અતિશે નિર્મળા કાચ જેવાં,
એવાં રૂડાં સરવર હરે ચિત્ત પુરુષ ફેરાં.—૯

શ્લોક ૭

પીન=ખર્ડા-પુષ્પ ઉર વિભાગ=વક્ષસ્થળનો ભાગ. કુચ=ચેતન
ઓસ=તુષાર-ઝાકળ તૃણ=ધામ.

શ્લોક ૮

ફલિત=પાકેલા-નિષ્ફળ-ફળેલા સુખ=ટોળાં કૌંચ=કંક-અમલુ
રસીલાં=રસ ભોગવવા ઉત્સુક સીમ=ખેતરનો જથ્થો.

શ્લોક ૯

નીલ=કાળા કાઠંબો=એક જાતનાં પક્ષી-કથકંસ.

બહાલી ! સે'જે હિમ વરસતાં ઠંડીએ પાકી બાતી,
 ને વાયુએ સતત મુજતી, એવી પ્રિયંશુ વેલી;
 પોતાકેરા પ્રિયતમ થકી રે ! વિષ્ણુ પડેલી-
 વિલાસિની રમણી સરખી, થાય છે પાંડુરંગી,—૧૦

મોહું જેનું મધમધી રહ્યું મ્હેકતા પુષ્પ મધે,
 ઉઝીસોના સમીરથી બધું અંગ સુવાસિતું છે;
 વીધાયેલો રતિ રસધકી ને સૂનારો અડીને,
 બહાલી ! એવો જન, અવરનું અંગ લીડી સૂવે છે.—૧૧

યુવાનીના મહથી ઝરતી એવી કામિનીઓના-
 દીસે ઓખે દશન અણીના ધાવંથી ચિન્હવાળા;
 ને બાહુના નખ ઉઝરડા છે પડેલા સ્તનોએ,
 એ-કેલીના નિરદય અતિ લોગને સૂચવે છે.—૧૨

શ્લોક ૧૦

પ્રિયંશુ=પ્રિયામાસતા-એક જાતની વેસ પાંડુરંગી=શીઝી-ધોળાશ
 પડતી શીઝાશ હિમ=વરસ-ઠંડી વરસતાં=પડતાં
 વિલાસિની=વિલ્લમુવતી.

શ્લોક ૧૧

મધે=દારૂએ ઉઝીસ=મુખથી નાકથી પવન બહાર કાઢવાની ક્રિયા
 રતિ=શામદેવ અવરનું=જીમનું પાશાન્તરુ રમણીનું.

શ્લોક ૧૨

દશન=દાંત લોગને=હિપ્તોગને ધાવ=ધા-પ્રદાર બાહુ=દાઘ
 કેલી=કામદીડા.

કોઈ કોઈ લલિત વનિતા હાથમા ખાપ રાખી,
વિભૂષે છે મુખ કમળને મીઠડા તાપ માંડી;
ને પીધેલા રસ પ્રિયતમે, કંતથી ઘા કરેલા—
નિહાળે છે નિજ અધરને, જેંચી જેંચી ઉપામાં.—૧૩

કોઈ, બારે મુરત શમયી છે દુખી દેહવાળી,
ને છે રાતાં નયન કમળો રાત્રી ઉળગરાથી,
આપેલા છે વિખરણ હુલા સ્કંધમાં કેશપાશો,
દે છે નિદ્રા, મૃદુ રવિકરે તપ્ત છે એવી સ્ત્રીઓ.—૧૪

છાંચાં ઘાડા સ્તન ભર વડે નમ્ર છે ફેલે પાધા,
છે કેશાઓ અતિ ઘન નીલા એવી ખીલ વનિતા,
ચાર ગંધે સહિત કુસુમો કેરી નિર્માલ્ય માળા—
ઉતારીને શિર થકી કરે કેશ સંસ્કાર રૂડા.—૧૫

શ્લોક ૧૩

લલિત=કોમળ વનિતા=સ્ત્રી ખાપ=આરસી-કપડું પીત=પીધેલા
જેંચી જેંચી=ચીપી ચીપી.

શ્લોક ૧૪

સ્કંધ=પગા રવિકરે=રવિકરણે મૃદુ=કોમળ.

શ્લોક ૧૫

પીન-પાડા=અડા-માતાં ઘનનીલા=પાકકાળા ભર=ભારે=ભરાવવાર
માર=સુંદર નમ્ર=નળેલા ગંધે=ગંધને કેશાઓ=વળાળના ગુચ્છ,

હુખાયેલી તન પ્રિયતમે લોગવેલું નિહાળી,
 ઢીપેલી છે અધર રચના ચાર સૌંદર્યવાળી;
 લાંબા કાળા લલિત અલકે દંદિને છે રૂંધેલી,
 ને સૌ ગાત્રો નખચી કાત છે, ચોળી પે'રે સીં એવી.—૧૬

ખીજી સીંચો, ચિર સુરતની કેલી કેસ શ્રમેથી—
 પીડાયેલી, ચિચિલ ચયલા ગાત્રના બંધવાળી;
 ને પીડાતાં વિપુલ અતિશે ઉમઠા કુચવાળી,
 તેલી દ્રવ્યો તન પર ધરે, રમ્ય સૌંદર્યવાળી.—૧૭

બહો ગુણોથી રમણીય અને કામિની ચિત્તહારી,
 પાકેલા બહો કણથી ભરી છે સીમ સૌ ગામડાંની;
 ને હંમેશાં મનહર અતિ, કંક હારે વીંટલો,
 એવો તારાં હિમમય, પ્રિયે! કાલ આ સુખ આપો.—૧૮

શ્લોક ૧૬

અધર=ખોટા કાત=ધવામર્દા-નખચી અલકે=કેસોએ-લટ
 રૂંધેલી=ધેરેલી લલિત=સુંદર.

શ્લોક ૧૭

ચિર=લાંબા વખત સુધી-મદ્દ વખત સુરત=રતિ કેલી=કેસી
 તેલીદ્રવ્યો=ચરીરે ચોળવાના સુખથીત તેલી પદાર્થો.

શ્લોક ૧૮

ચિત્તહારી=ચિત્ત હરનારો સીમ=સીમાડા-પેતરોના સમૂહ-હા
 કંક=કોંચ-બગલુ હારે=માળાએ.

પ્રાદાન્તર=એવો રૂડો ઘુમ્ સુખ પ્રિયે! કાલ હેમન્ત આપો.

શિશિર વર્ણન

સર્ગ ૫ મો

કોઈ સ્થાને સુખથી વસતાં કોંચ નાદેથી શોભે.
શોભે પાકયા નવ ઠણુથી ને શેરડીના સમૂહે;
ને છે બહાલો રમણી જનને, છે વધુ કામવાળો,
એવો હાવાં સુભગ જઘને ! કાળ શિશિર સુભુલ.—૧

દ્વારે ઢાંક્યા શિશિર ઋતુમાં ગૃહના ગર્ભ ભાગો,
ભાતુ ફેરાં મધુર કિરણો, અગ્નિ ને ઘટ્ટ વસ્ત્રો,
યુવાનીમાં છલકઈ જતી એવી વિજ્ઞાસિનીઓ,
પ્યારી ! પામે સરવ જનના લોગને એ બધું તો.—૨

હિમાંશુના કિરણ સરખું શીત સુવાસિ ગંધ,
કોંવા બહાલો ! શરદ શરી શાં નિર્મળાં દુર્મ્યપૃષ્ઠ;
કે લીજેલા જળકણ વડે શીત એવા સમીરો,
રાણ રાણ જન હૃદયમાં હાલમાં ના ઠરે કે.—૩

શ્લોક ૧

કોંચ=ગો. જાતનાં સુંદર પક્ષી-કંક-અગર્ભા સુભગજઘને ! =કે સુંદર
જઘનવાળો.

શ્લોક ૨

ગર્ભભાગ=અંદરના ભોરડા ઘટ્ટ=જાડ.

શ્લોક ૩

હિમાંશુ=ચંદ્રમા ગંધ=ગંદન દુર્મ્યપૃષ્ઠ=આગારી-અગ સી-ગર્ભની
સમીરો=વાયુઓ.

ખડો વધ્યાંથી ઠગ ઘરફના હિમ જેવી બનેલી,
તેમાં ધન્દુ-કિરણ લાળતાં ખૂળ ઠંડી થયેલી;
પ્રીત તારા ગણથી શણગારાયલી વાંકીચૂંકી,
એ રાત્રીઓ નથી મનુજને સેવવા યોગ્ય હોતી.—૪

કંઠે માળા, તન પર મધુ' ગંધ, તાંબુલ સુખે,
ને મહેકેલાં' સુખકમલ છે સુખદા આસવોએ;
એવી સ્ત્રીઓ, અગર ધૂપથી છે સુવાસિ અતિશે—
એવા શૈવ્યાગૃહ મહી ખસે છે, અધીરી બનીને.— ૫

તરોંડેલા વિવિધ રીતથી ઢોપ કીધે પ્રિયાના,
ને ઢોપોથી વિહીન મનના, તેમ ધૂણ રહેલા—
સ્વામીઓને, સુરત રસના તે અભિલાષી ભેદ,
શુન્દાઓને વીસરો ગદ્ય સૌ કામિની મસ્તીવાળી.— ૬

કામે અધા નૂતન સુવકે ફરતાએ કરીને,
લાંબી રાતે ચિર રમણમાં લોગવેલી અતિશે;

શ્લોક ૪

ધન્દુ=ચંદ્ર રજનીઓ=રાત્રીઓ

શ્લોક ૫

તાંબુલ=ખાવાતું પાનખીડું મહેકેલાં=વાસવાળાં સુખદા=સુખ
આપનાર આસવ=મધ-મદિરા-દાર અગર=કાળુ અગર

શ્લોક ૬

દોષ=શુન્દા-કેમુર વિહીન મનના=ઉપેત શુદ્ધિના સુરત=કામક્રીડા
અભિલાષી=પ્રમજાવાળા તરોંડેલા=વિકારેલા-તિરસ્કાર કરેલા

ઉપઃકાલે, નવીન ફૂટતી યૌવના નારીઓ તે,
 હુઃખી ઉરે રતિ શ્રમ થકી ધીમી ધીમી લગે છે.— ૭
 પીડેલાં છે સ્તન અતિશયે રમ્ય કંચુકી પે'રી,
 ને પે'ર્યાં છે હુકલ અરણ્યાં શોભિતા ઉર માંદી;
 એવી સ્ત્રીઓ કુસુમ ધરીને શિરના કેશપાશે,
 શોભાવે છે શિશિર ઋતુને કામિની સ્ત્રીની પેઠે.— ૮
 યુવાનીની ગરમી ઝરતાં, સેવવા યોગ્ય સુખે,
 કંકુવર્ણ, ત્યમ પીળચટાં, ગોળ ગાઢ સ્તનોએ—
 કામિનીઓ વતી પીડિત છે જેમનાં ઉર, એવા—
 કામિઓ સૌ પરિભવ કરી ઠંડીનો, ઊંઘ લેતા.— ૯
 સુનાસિતા શ્વસનથી રૂઠું કંપતું પદ જેવું,
 કામક્રીડા સજીવ કરતું, ચિત્ત આકર્ષનારું;
 એવું ઊંચું મદનીય મધુ શત્રીઓમાં પીવે છે,
 હુખાંચેલી બધી રમણીઓ કામિ પુરૂષ સંગે.—૧૦.

શ્લોક ૭

કામે અંધ=અતિ કામાતુર ચિર=લાંબા વખત સુધી-અહુ વખત
 રમણ=ક્રોડ-વિલાસ ઉપઃકાલે=પ્રભાતે યૌવના=જુવાનીમાં આવેલી
 રતિ=કામક્રીડા

શ્લોક ૮

કંચુકી=ચોળી-કાપડું હુકલ=રેશમી વસ્ત્ર અરણ્યાં=રાતાં કેશપ શે=
 કેશકલાપે

શ્લોક ૯

પીળચટાં=આખા પીળા ઉર=હૃદય-વક્ષસ્થળ પરિભવ=નાશ

શ્લોક ૧૦

શ્વસન વદને=શ્વાસ લેવામૂકવાથી ઊંચું=ઉત્તમ મદનીય=કેરી
 મધુ=મધ રૂઠું=મનોહર

છે કુચાઓ નિખિડ પિયુના ગાઠ આલિંગનોએ,
કામાસક્તિ શીતલ થઈ છે એવી દેા સ્ત્રી પ્રભાતે;
ભેટી ભેટી નિજ તન નિશે લોભવેલું પતિએ,
ભયે, શય્યાગૃહથી હસતી ગૃહના અન્ય ખંડે.—૧૧

આતાકાલે અવર પ્રમદા ચારુ સૌંદર્યવાળી,
શુદ્ધનિતંબિની, કમરમાં છેક નીચી નમેક્ષી;
ત્યાગે શય્યા, અગર સુરભી ધુપથી રહેકવાળા—
પુષ્પોમાળા નીકળી ગયલા કેશ સંઢેલી લેતાં.—૧૨

નેત્રો-કણ્ઠો સુધી અઠકતા રક્ત વણી ખૂણાનં,
ને ધાયેલાં તરત જળથી, હેમ પદ્મ શુ' રૂડાં;
દેશે રકંધે પથરઈ રહ્યા, છે સુખાવિદ એવાં,
એવી સ્ત્રીઓ ગૃહ મહી રહી લક્ષ્મી પેઠે ઉપામાં.—૧૩

સ્લોક ૧૧

કુચાઓ=તનનીઅણીઓ-ચુચુકે નિખિડ=ધાડા-ભારે-સુરકેમ-દયાઈને
થઈ થયેલા સ્વ=પોતાનું નીચે=રાત્રિએ

સ્લોક ૧૨

શુદ્ધનિતંબિની=મોટા નિતંબવાળી સુરભી=સુગંધીત ધૂપ=અગ્નિમાં
બાળવાનો સુગંધીત પદાર્થ અગર=મળ અગર

સ્લોક ૧૩

રક્ત=રોતા હેમના=સોનાના પદ્મ=કમળ રકંધે=અધિ-બાળાને
ઉપામાં=પ્રભાતમાં-સવારમાં

પૃથુ જંધા થકી પીડિત છે, સે'જ કેડે નમેલી,
ને વિશાળાં સ્તન પીડનથી ચાલતી ધીમીધીમી-
તારુણીઓ દિવસ ઘટિતો વેષ ચે'રે પ્રભાતે,
રાત્રી ફેરે રતિ સમયનો વેષ ત્યાગી ત્વરાએ.—૧૪

ભેતી ભેતી નખથી ચયલા ન્હોર કુચાગ્રમાંના,
હૂંઓ જેવા અધર ઉપરે સ્પર્શતી દંતના ધા;
ઇષ્ટસ્વાદુ રસ પુરતી આ ઋતુને હર્ષ દેતી,
તારુણીઓ રવિ ઉગમતાં મુખ શોભાવી લેતી.—૧૫

છે દેનારો અતિ શુક, મીઠાં ધાન્ય, ઇશુથી પ્યારો,
કામકીડા થકી પ્રગલ ને કામના ગર્વવાળો;
પ્રેમીઓથી રહિત જનના ચિત્તમાં દુઃખ દેતો,
એવો નિત્યે શિશિર તમને મુખ દેનાર હોજો.—૧૬

શ્લોક ૧૪

પૃથુ=મડી જંધા=જંધ-સાથળ કેડે=કરીથી-મખથી
તારુણીઓ=બાલ્યાવસ્થા પૂરી થયા પછીની શરૂ પુવાનીવાળી

શ્લોક ૧૫

ન્હોર=કઝરડા સ્વાદુ=સ્વાદિષ્ટ કુચાગ્રમાંના=સ્તન ઉપરનાં.
અધર=નીચલો ઓષ્ટ સ્પર્શતી=સ્પર્શાળતી ધા=પ્રદાર

શ્લોક ૧૬

શુક=ગોળ પ્યારો=સુંદર ઇશુ=સોરડી પ્રગલ=ખળવા-
પાકાન્તર=" છે દેનારો " તેને બદલે " કાન્તિકારી "

વસંત વર્ણન

સર્ગ ૬ છે

આંખા ફેરી ફૂટતી ફૂંપજો છે તીર્થાં બાણુ જેનાં,
ને ધૂજંતી ધનુ પશુછ છે ભૂંગની પંક્તિમાળા;
એવો આગ્યો, સુરત રસનો જે દિવે છે પ્રસંગ-
તે દિલોનું વીધન કરવા બહાલી ! ચોદો વસંત — ૧

છે ખીલેલાં પુલથી તરુઓ, પમ્પથી યુક્ત વારિ,
ને છે કામે રત રમણીઓ, તેમ વાયુ સુવાસિ;
છે શોભિતા દિવસ, સુખદા છે પ્રદોષો અતિશે,
સુખાર્થે સૌ રમણીય અતિ હે પ્રિયા ! છે વસંતે — ૨

વાપી ફેરાં વિશદ જલને, રત્નનાં મેખલાને,
કામિનીને ત્યમ અળકતાં ઇન્દુનાં કિરણોને;
દાહ્યાં ફૂટયાં કુસુમથી ભર્યાં આમ્રકેરાં દુભોને,
આપે શોભા સુરભિ ઋતુ આ હે પ્રિયા ! એ બધાંને. — ૩

શ્લોક ૧

તીર્થાં=અણીદાર સુરત=મંભોગ-કામકીડા ધનુ=ધનુષ
પશુછ=ધનુષની દોરી

શ્લોક ૨

તરુ=વૃક્ષ પ્રદોષો=સાપંકાળો વારિ=જળ કામે રત=કામાતુર

શ્લોક ૩

વાપી=વાવ ઇન્દુ=ચંદ્ર વિશદ=નિર્મળ મેખલા=કંદોરી
આમ્ર=આંબા કુસુમ=પુષ્પ દુભો=વૃક્ષો સુરભિ=વસંત શોભા=સૌંદર્ય

કેસરીના વરણ સરખાં રક્ત પેરી હૂંફલો,
 શોભાવે છે લલિત વનિતા ઝાંઘ નિતાંબ બિખો;
 ને શોભાવે રસિક પ્રમદા ગાઢ ગોળ સ્તનોને,
 રાતી કંકુવરણી, અરણી ગૌર, કંચુકીઓઓ.— ૪

બહાલી ! કાળા ફરફર થતા કેશમાં, માલતિનું—
 ને આશોપાલવનું ખીલતું પુષ્પ ઘાલેલું તાજું;
 ને ઘાલેલું નવ કરણનું ખીલતું પુષ્પ કાને,
 શોભાવે છે રસિક રમણીકેરી કાન્તિ વધારે.— ૫

કુચોમાંહે શીત સુખડના લેપ કીધેલ હારો,
 ભૂખેમાંહે વલય નકસીઠર ને બાળુખંધો;
 ને જંઘામાં રતનથી જડી હેમની મેખલાઓ,
 પેરે કામાતુર હૃદયની શ્રેષ્ઠ નિતાંબિનીઓ.— ૬

શ્લોક ૪

કેસરી=આખર તથા તેનાં પુષ્પ વરણ=વર્ણ-રંગ રક્ત=રાતી
 હૂંફલો=રેશમી વસ્ત્ર અરણી=રાતી કંચુકી=ચોળી-કપડાં વિગેરે

શ્લોક ૫

કેશ=વાળ માલતિ=એક ફૂલજાડ આશોપાલવ=અશોક
 કરણ=કરેણ.

શ્લોક ૬

કુચો=રતનો વલય=કડા-અંગડી વિગેરે શીત=ચિતલ
 બાળુખંધ=દાંતે પહેરવાનું સીનું ધરેણું સુખ=અંદન
 જંઘા=જંઘ મેખલા=કંદેરી હેમ=સોનું.

દસ્તુરી કેસર સુખડથી પત્રલેખા કરેલાં-
 મોનાદેસ કમળ સરખાં કામિનીના મુખેમાં;
 ગાઝે ફેરાં નહક નહકે નીકળી રવેદ ફેરાં,
 શતા પીળા મજિની વચમાં ચોભતા ચોલી જેવાં — ૭

શ્યામોદ્ધૃતે શિથિલ થઇ છે કંઈએ વસ્ત્રફેરી,
 ને કંઈપે અવધવ રૂપં વ્યાપ્ત છે સર્વ, એવી-
 કામિનીઓ, પ્રીતમ વસ્ત્રતા હાલમાં પાસ તેથી;
 કેલી કાળે અધીર અતિશે હે પ્રિયા ! છે બનેલી. — ૮

ખાંડુરંગી, જડીભૂત અને દૂબળાં ખડી બનેલાં,
 ઘેને, ખાતાં ઘડી ઘડી બગાસાં પડે ખડી બગાસાં;
 એવાં અંગો રસિક પ્રમદા વર્ગનાં આ વસંતે,
 તેજસ્વી ને ત્વરિત અતિશે પુષ્પધન્વા કરે છે. — ૯

શ્લોક ૭

પત્રલેખા=સુગંધીત લેખથી સીઓએ મોડા હિપર દોરેલાં ચિત્રો
 રવેદ=પસીનો.

શ્લોક ૮

કંઈએ=ખાંડો-અધનો કંઈપે=કામદેવ અવધવ=માત્ર
 કેલી=રતિકીડા-મિથુન.

શ્લોક ૯

ખાંડુરંગી=શીકા ઘેને=સુસ્તીથી જડીભૂત=જડપ
 ઘડીઘડી=વારંવાર ત્વરિત=અધીર-બ્યાકુલ
 તેજસ્વી=રુદ્રિનિવાળાં-પ્રોદ્યવાન

સુરાકેરા અમલ ઝરતા નેત્રમાં લોલ રૂપે,
 કુચોમાંહે કઠિન સ્વરૂપે, ગંડમાં શ્વેત રૂપે;
 ને જંઘામાં પીન સ્વરૂપથી, કેડમાં નિમ્ન રૂપે,
 સ્ત્રીઓમાંહે મદન સ્થિત છે યહૌ પ્રકારે વસંતે.—૧૦

નિદ્રાવાળાં, ત્યમ જિંઘણુશી, વિશ્વગોચુક્ત ગાત્રો,
 થોડા થોડા મદ્યકી બર્યાં લાલસાચુક્ત વાક્યો;
 ને ફંકાતી તીરછી નજરો, ભૂવિલાસે કરીને,
 એવી કર્તો મદન પ્રમદા કેરી સ્થિતિ વસંતે.—૧૧

પ્રિયંશુના રસથી અગર, કંકુને કાલવીને,
 ને કસ્તુરી વર સુખડના પંકમાં લેળવીને;

શ્લોક ૧૦

સુરાકેરા=મદ્ય-આસવ અમલ=કેદ લોલ=લાલાચ, આતુર=ચંચળ
 ગંડ=ગાલ જંઘા=જંઘા શ્વેત=ધવલ=ધોળું પીન=મુદ-મુદ
 નિમ્ન=નમ્ર-નમ્રેણું=નીચું વલેણું=ફેણ.

પાકા-તર=માનિ-નીમાં મદન વમ્બતો વિધવિધે વસંતે.

શ્લોક ૧૧

જિંઘણુશી=આળસુ મદન=કામદેવ વિશ્વમ=વિલાસચુક્ત લાલસાવ
 લાલમા=તુણ્યા-ઉત્કટ ધ્રુવ ભૂ=અકૃતિ
 વિલાસ=રતિચેષ્ટા-ફંગારચેષ્ટા.

કામિનીનાં, મદ થકી જડીભૂત સૌ અંગનાનાં,
 ગોરાં ગોરાં સ્તનની ઉપરે લેપ થાયે મજેના.—૧૨
 આ ઋતુમાં મદન મદથી વ્યાપ્ત છે અંગ જેનાં,
 એવા લોકો જલદી ત્યજીને કીમતી વસ્ત્ર બાંધાં;
 લાક્ષ્મકેરા લલિત રસનો રંગ ઘાડો ભરેલાં,
 પે'રે કાલા અગરુ ધૂપથી મ્હેકતાં વસ્ત્ર ઝીણાં.—૧૩
 આંખાકેરો રસ મધુ રૂપે પી મટે પૂછું પ્રેમે,
 કોકિલાનો પ્રિયતમ કરે ચુંબનો કોકિલાને;
 ને બેઠેલો કમળ વનમાં ચુંજતો ભુંગ તે ચે,
 સારી રીતે નિજ રમણીને ચુંબને ચુંગળાવે.—૧૪
 તાંબાવર્ણી નવ કૂંચળના ગુચ્છ ભારે નમેલાં,
 કુચુમોથી ભૂષિત થયલી ચોલિતી કાળીવાળાં;
 ને ડાલેલાં અતિ પવનથી, આમ્રનાં વૃક્ષ એવાં,
 કામિનીનાં મૃદલ ફિલને ખડો કરે છે અધીરાં.—૧૫

શ્લોક ૧૨

પ્રિયંગુ=ચામાણતા-એક વેલી અમર=ક.ળું અમર જડીભૂત=જડપ
 બનેલાં વર=ઉત્તમ ગોરાં=ગૌર પંક=કાદવ મજેના=મુંદર.

શ્લોક ૧૩

મદન=કામદેવ લાક્ષ્મ=એક વનસ્પતિ-મેદી મ્હેકતાં=મુગ્ધાસિત.

શ્લોક ૧૪

મધુ=આસવ-દાર કોકિલા=કોમલ મટે=ઉ-ભાદયો

કોકિલાનો પ્રિયતમ=કોકિલ ભુંગ=મમર-ભમરો.

શ્લોક ૧૫

ગુચ્છ=કુમખા આમ્ર=આંબા અધીરાં=ઉત્સુક.

મૂળોથી તે શિખર સુધી વિદ્રુમ રંગે રતાળાં,
કુસુમોના સમૂહ ધરતાં, પલ્લવોથી ભરેલાં;
જેવાતાં એ અનિમિષ દગે રમ્ય વૃક્ષા અશોક,
આપે છે સૌ નવયુવતીના ચિત્તને પૂર્ણ શોક.—૧૬

શૂભારેલી મદી બ્રમરથી ચારુ કુસુમવાળી,
ને ડાલતી મધુર પવને, નમ્ર મૃદુ ડૂંગોની—
આંખો ફેરી રુચિર કળીઓ, દષ્ટિમાં આવતી કે,
એકાએકે હરખ ઉભરો કામિ દિલે કરે છે.—૧૭

કાન્તાકેશ સુખ તણી ઘુતિ સેવતી ને ફૂટેલી—
જાતી શોભા, કુરવક તરુ મંજરીની, નિહાળી;
બહાદ્રી ! કિયા રસિક જનનું, કામનાં બાણ વસે,
વીંધાઇને વ્યથિત થતું ના ચિત્તડું આ વસંતે.—૧૮

શ્લોક ૧૬

શિખર=શેષ વિદ્રુમ=પ્રવાલ-પરવાળ ફૂંખ-ફૂંપળ
પલ્લવ=પાંદડાં-કુપળ. અનિમિષ=પલકાર વિનાનું-ચિત્ત
દગ=નજર અશોક=આશોપલવ. મૂળ=જડ-મૂળિયાં.

શ્લોક ૧૭

મદી=મત-મસ્તાન ચારુ=સુંદર નમ્ર=નમેલી
રુચિર=મનહર-દિલહર-સુંદર.

શ્લોક ૧૮

ઘુતિ=તેજ-કાન્તિ વસે=પડેથી સેવતી=અનુકરણ કરતી
વ્યથિત=ફૂંખીત કુરવક=એક જાતનું પુલકાક મંજરી=કુપળ.

સર્વસ્થાને બધી તરફથી દીપ્ત અગ્નિ સરિખાં,
 ધૂળવેલાં સખત પવને, પુષ્પ ભારે નમેલાં,
 કેસૂડીનાં વનથી થયેલી વ્યાપ્ત આ પૃથ્વી, બાણે,
 શતાં વાત્રો ભરી નવવધૂ પેઠે શોભે વસંતે—૧૯

સુવાનોનું મન, સુવદના નારીમાં સ્થિર છે તે,
 શું લેધું ના શુક મુખ સમી કાન્તિના ખાખરાએ;
 કે શું નક્કી કરણ કુસુમે દગ્ધ કીધું નથી, તે—
 આ કોકિલા, મધુર સ્વરથી ગાઈ યાદી હણે છે.—૨૦

ખડો હખેલા, મધુર વચનો બોલતા કોકિલાએ,
 ને માતેલા મધુર સ્વથી શુંજતા સર્વ ભૂંગે;
 લલ્લગણુ ને વિનથી વધૂનાં દિલ એક કણમાં
 તાલાવેલીમય કરી દીધાં છે કુલીન ગૃહોમાં.—૨૧

શ્લોક ૧૯

દીપ્ત=ધૂળવેલા—ભડભડ બળતા કેસૂડીનાં=ખાખરાનાં
 નવવધૂ=નવી પત્ની.

શ્લોક ૨૦

સુવદના=સુંદર મુખવાળી શુક=ગોપટ દગ્ધ=ખતેલું
 કોકિલા=કોવલ.

શ્લોક ૨૧

કોકિલો=કોવલના પતિઓ—નર કોવલો સ્વ=અવાજ
 તાલાવેલી=ટીકંદા.

મૂળવંતો કુમુમયી લરી આગ્રની ડાળીઓને,
ફેલાવંતો દશ દિશ મહીં કોકિલોના સ્વરોને;
પુરુષોનાં હૃદય હરતો વાયુ સુંદર વાયે,
જોને બહાલી ! હિમ પતનનો નાશ થાતાં વસંતે.—૨૨

વિલાસિની વધૂ સ્મિત સમાં કુન્દનાં શ્વેત પુષ્પે-
તેજસ્વીતાં, મનહર અને સ્વચ્છ ઉદ્યાન, પ્રિયે !
રાગે છૂટ્યા યુનિ હૃદયને સોજમાંહે હથે છે,
પ્રીતિમેલાં દિલ યુવકનાં તેની પેલાં હરે છે.—૨૩

પેરેલી છે કનક રસના, હાર કુચે જૂકે છે,
કીધેલાં છે શિયિલ સઘળાં ગાત્ર કંઠર્પ દર્પે.
એવી સ્ત્રીઓ પરભૂત તથા ભુંગના મૃદુ નાથે,
આકર્ષે છે હૃદય નરનાં ચૈત્ર માસે પરાણે.—૨૪—

શ્લોક ૨૨

કુલીન=કુળવાન—ખાનદાન—આબરૂદાર હિમ=ખરફ-કંડી પતન=પાણું
કોકિલ-કોપલનો નર.

શ્લોક ૨૩

વિલાસિની=વિલાસવતી કુન્દ=એક જાતનો મોમરો વધૂ=વધુ
શ્વેત=પોળું સ્મિત=હાસ્ય ઉદ્યાન=આરામગાદ-બાગ-ઉપવન
રાગે છૂટ્યા=પ્રીતિયુક્ત યુનિ=અધિ-સંત.

શ્લોક ૨૪

કનક=સોનું પરભૂત=કોકિલ, કોપલનો ધણી રસના=કંદારી
ચૈત્ર માસે=વસંત કંઠર્પ=કામદેવ દર્પ=ચર્વ.

છે વિવિધાં સુભગ કુલનાં વૃક્ષ ભૂષિત પ્રાંતો,
હર્ષેલી ક્રોધવ નિનદયો બ્યાપ્ત છે સાનુદેશો;
ને શિલાના તલ સમૂહ છે બ્યાપ્ત શૈલેય થોડે;
એવા ગિરિ નીરખી જન સૌ હર્ષ પામે વસંતે.—૨૫

કાન્તા કેરા વિષમ વિરહે ખિન્ન છે ચિત્તવૃત્તિ,
એવો પંથી કુસુમિત થયાં આશ્રનાં વૃક્ષ પેખી;
નેત્રા મીચે, રૂદન કરી દે, શોક અત્યંત પામે,
ને પોકારે ગણીર સ્વરથી, નાક હસ્તે દબાવે.—૨૬

શુશોભિતો—મદી બ્રમર ને કોકિલાના સ્વરોથી,
પુષ્પોવાળાં નવ કરણને આશ્રવૃક્ષો વડેથી;
માનુનીનાં મૃદુ મન, અતિ લીક્ષુ બાણોની પેઠે—
હબાવે છે, સંજીવ કરતો આત્મભૂને વસંત.—૨૭

શ્લોક ૨૫

વિવિધાં=અનેક પ્રકારનાં પ્રાંતો=છેડાઓ સુભગ=સુંદર
નિનદ=સ્વર ભૂષિત=શણખારેલા શિલા=પથ્થર સાનુદેશો=કાચલાઓ—
પર્વત વચ્ચેના સરખી જમીનના ટુકડા તલ=તળાવું—તળેટી
શૈલેય=સોજન—પથ્થરની એક જાત માણેક બને છે તેવા પથ્થરની જાત
થોડે=જથ્થાએ ગિરિ=પહાડ—પર્વત.

શ્લોક ૨૬

કાન્તા=પ્રિયા—પત્ની ગણીર=મોટા—ધાડા.

શ્લોક ૨૭

મદી=મસ્તાન નવકરણ=કરેણ માનુની=અહંકારી સ્ત્રી
આત્મભૂ=કામદેવ.

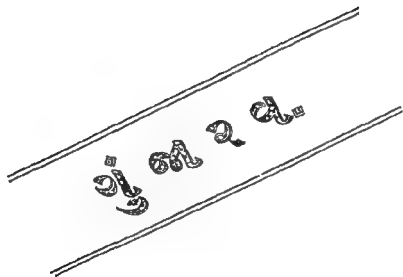
આંખા ઠેરી મૃદુલ ફંચળો છે તીણાં ગાણુ જેનાં,
 કેસૂડીનાં કુસુમ ધનુ છે, ગુણુ છે ભૂંગ ટોળાં;
 ફાકિલો ચારણુ, મલયનો વાયુ છે હસ્તી મત્ત,
 ને જેને છે શશધર, વિના કાઘનું શ્વેત છત્ર;
 એવો તે આ સુરભિ સહચારી જનો જીતનાર—
 આપી ઘોને કુશળ સુખ સૌ હો! તમારાં, અનંગ.—૨૮

શ્લોક ૨૮

મૃદુલ=કેમળ ચારણુ=ગુણુ ગાનાર=વખાણુ કરનાર=મંદીજન.
 કેસૂડી=ખાખરા તથા તેનાં પુષ્પો મલય=એક પર્વત કુસુમ=પુષ્પ
 હસ્તી=હાથી ધનુ=ધનુષ મત્ત=માતેલો-ઉન્મત
 ગુણુ=દોરી-પણુ શશીધર=ચંદ્ર સુરભિ=વસંત છત્ર=મોટી છત્રી
 સુરભિ=વસંત અનંગ=કામદેવ મોકીલો=કેવળના પુરો.
 * પાઠાન્તર

આંખાની મૃદુ મંજરી શર રૂડું, સુકેસૂડી છે ધનુ,
 દોરી છે અલિ કુલ, છત્ર શશી છે ધોળું વિના કાઘનું;
 માતેલો ગજ વાયરો મલયનો, છે ચારણુ ફાકિલો,
 એવો લોકજિતો વસંત વિતનુ આપો તમારાં સુખો.

વર=એક-રૂડું ગજ=હાથી ધનુ=ગાણુ-ચર વાયરો=પવન
 સુકેસૂડી=કિતમ ખાખર તથા તેનાં પુષ્પ મલય=એક પર્વત
 ધનુ=ધનુષ ચારણુ=વખાણુ કરનાર-ગુણુગાયક દોરી=જખા-
 પણુ છ-ગુણુ મોકીલો=કેવળના પુરો અલિ=અમર-જંગ
 કુલ=દોળું લોકજિતો=લોકજિત-જનોને જીતનાર
 છત્ર=મોટી છત્રી વિતનુ=કાસદેવે શશી=ચંદ્ર.

કનૈયાની કનડગત

(યાત્રો જમએ ર વેચણના વરઘોડે. એ-મહીપારીનો-રાગ)

નહીં આવું રે તમે મને કનડો છો,

ફેંકી આંખલડી ને છોડો છો.

નહીં આવું મને કનડો છો.—એ ટેક.

વાતો શત્રૂપી રીતે વદો છો રે,

કેં કેં ઈક્ષારતે સુચવો છો રે;

લોભાવી રે મારા વિશ્વાસુ બનો છો.—૧ નહીં આવું.

ખેલો કેલી સ્મરી લજવો છો રે,

છાની વાતો ઉઘાડી કરો છો રે;

સહિયરથી રે સઘ મને લજવો છો.—૨ નહીં આવું.

ખાસે આવું કે બાંધ મહો છો રે,

પછી ચોળી લણી તરપો છો રે;

ખેંચી સાડી રે વેણી ઉઘાડી કરો છો.—૩ નહીં આવું.

મારી વેણીનાં કુલ સુંધો છો રે,

ઠગી ગાલે, અધરમાં ઠસો છો રે;

અકળાણી રે જાણી મને ન મૂકો છો.—૪ નહીં આવું.

મારી નીવિઅંથી પકડો છો રે,

ખેંચી રામાંચિત કરો છો રે;

તલસાવી રે છેતરી છેલ્લે ખસો છો.—૫ નહીં આવું.

આવી રીતે છેલ્લી પાડી દો છો રે,

શોક્ય સંગે વસીને પીઠા છો રે;

કનૈયા રે " લેખન " શું તે ? ! હસો છો.—૬ નહીં આવું.

શરદોત્સવમાં કુચ ૧
દિવાળીના તહેવારો મારે ૧

સિનોર

તા. ૧૫-૧૦-૩૩

દિલડાંની વિજ્ઞાપિ

(રાગ—મઝૂન તાલ ૩)

દિલડાં હરી હરીને બેઢિલ બનાવશે ના,
નયનો નયની નેહો નરવર નયનાવશે ના.—એ ટેક.

દિલડાં અમારાં કુમળાં,
જેવાં શુભાળ ફૂલડાં;
હેયે તમારા ફૂલતાં,
કો દી ઉઘાપશે ના.—૧ દિલડાં

દષ્ટિ તમારી પડતાં,
હેયાં અમારાં હસતાં;
દષ્ટિ ખસેથી રડતાં,
દષ્ટિ દગાવશે ના.—૨ દિલડાં

ઉરનાં ભેડાં ઉમળકાં,
ઉરમાં ઉછાળી અદકાં;
અ તે બનીને ભેલતાં,
ઉરને ઉકાળશે ના.—૩ દિલડાં

દિલડાં અમારાં મુગલાં,
વાણી તમારી સુણુતાં;
હૃદય સદાય ઝૂંકતાં,
પીડી પ્રબળશે ના.—૪ દિલડાં

દિલડાં પડેથી દિલડાં,
ફેંકી કરો નો અળગાં;
માઠાં મરણથી બનતાં,
'જેહન' ફગાવશે ના;
દિલડાં દગાડશે ના.—૫ દિલડાં

અગત્ય એકાન્ત !

(રાગ-હરીગીત)

એકાન્ત ! એ એકાન્ત ! તારામાં રહી અદ્ભુતતા,
તુંમાં રહી શાન્તિ અજબ ! તારા રસો સૌ ચુસતા.
સુખદ અને લડવીર યોદ્ધાને કરીને એકઠા,
રાજા થકાવે રાજ્ય એકાન્તે કરીને મંત્રણા.
સૌ યોગીજન થાવા તઠાકારે, કરીને એકતા,
આત્મા તણા ઉંડાણમાં એકાન્તમાં જપ જાપતા.
પ્રેમપથની આકરી શુંએ યવા સમતોલતા,
એકાન્તના ખોળે રમી પ્રેમીજનો કલોલતા.
મૂઠ્ઠા જાહેરમાં રહે મૂઠ્ઠા તણા ના એ ચોંલા,
વિદ્વતા એકાન્તમાં એકાન્ત વીહોણા વીલા.
વસન્તે ને વસન્તે જ્યમ યોલવી વન ઢોઢીલા,
તેવી હૃદય વિસ્તારમાં એકાન્તની શુંજે લીલા.
એકાન્ત તારામાં બધું એકાન્ત ના ત્યાં કંઈ નથી,
એકાન્ત તું ઢોઢાર અક્ષય ! છે અમે જોયું મથી.
એકાન્તમાં ઘોરે બધા એકાન્ત ખાધું તે પથે,
એકાન્ત 'જેન્ટલ' સરસ્વતી મઢે કવિતાઓ રથે.

એકાન્તની કઠોરતા

એકાન્ત અપકીર્તિ થતી એકાન્ત એ ઉજાગરા,
એકાન્ત તું સાથે રહી જલ્લાદની જલ્લાદતા.

કળુતરની જોડલી

અહિંસાના સ્તંભો કળુતર તમે છો જગતના,
અને લોકો તેથી તમ તરફ ગ્રેમે નિરખતા;
પ્રભાતે જિડીને નિજ ગૃહ મહીંથી નભ રમો,
રમી યાકો ત્યારે મુજ ગૃહ પડાજે વિરમજો.—૧

કણે વેપાં ચોકે ચકચક ચણે જિડી તહીંથી,
ધૂધુ શબ્દે ગાળ ખબ ખબ ખુદો એ કણ કુદી;
ભલાં પારેવાં ના જરીક ખખડાટે ઉડી જશે,
કઠિ ધાકે જિડા તદપિ કરી આવી કણ મુગો.—૨

જનો કોઈ જોતા તમ તરફ દ્રેપે જરીય ના,
અહીંના લોકોનાં પવિતર અને હૃદ કુમળાં;
બિલાડાં ને શ્વાનો પણ નવ કઠિ દ્રેષ કરતાં,
ભલે બાલુડાં છો તમ સહ રમે જેલ કરતાં.—૩

અહો! કેવાં મીઠાં કળુતર મધુરાં ગીત લવે,
સળેડે કેવાં એ કુદી કુદી રમે ને કણ ચણે;
ધરાયાં એ હાવે જરૂર ઉડી જશે ગૃહ ભણી,
અને એવામાં ત્યાં લડી નિજ પિયુથી કળુતરી.—૪

પારેવી એક રિસાઈ પારેવાથી ખસી દૂરે,
ખિજાઈ કાપથી લારે કંપીને કણ ના મુગે.—૫

ભૂખી ન્હોતી ન'તું ખાવું કિન્તુ શેષ જતાવતી,
જાણે કે હું નથી ખાતી રિસાઈ છું તેથી કરી. —૬

જમાનાને ગળી બેઠો હતો એ ચ કળુતરો,
કિન્તુ પ્રિયા મનાવાને વલોપાતી બની વધો.—૭

“ અલી પારેવી કાં મુજ સહ લલીને દૂર ખસે,
 “ અને ખિન્નઈ તું મુજ હૃદયને કાં જખમ દે;
 “ પ્રિયા ! તારો છું ને ગરદન કુલાવી તું જ કને,
 “ ઉંચી નીચી ઠોકે લરી ડગ નચાવું શરીરને.—૮

“ પારેવાં ચણાતાં હતાં કણુ ચઢી ટોળે મળી ચોકમાં;
 “ ને તું ચે ચણતી હતી નજીકમાં હું ચે હતો સાથમાં;
 “ પાંખેપાંખ અડી જરી કણુતરી પેલી ચણે સાથ તે,
 “ તેમાં શું ગયું તાહરે ? અલી કહે કે લાલ શું મુજને ?—૯

રહેલ ચક્ષુ પડખોથી ઠાંકી,
 પિયુ મનાવે તદ્દપિ ન જોતી;
 રિસાઈ તોયે દિલથી ખસેના,
 પિયુ તણો પ્રેમ દિલે લરેલો.—૧૦

ખ્યારું અતિ તે દિલથી ખસેના,
 અકારું તે ચે દિલથી ખસેના;
 અકારું, ખ્યારું દિલમાં વસે હા,
 મયો ન ખાલી દિલથી જરો ના.—૧૧

પારેવાયે બહુ રીતે સમજાવી પારેવડી,
 તથાપિ ના મનાતી ને આંસુડાં બહુ સારતી.—૧૨
 અતિશાદે થયો ક્રોધ પારેવડો કંપી ઉઠયો,
 મારવા જ્યાં જતો ચાંચિ ત્યારે કો વચમાં પડ્યું.—૧૩

“ તિરસ્કારે વશ નવ થતાં પ્રાણીઓ આ જગે કે,
 “ ને સત્તાના બુલમ હુધિયારે ન તાણે થતું કે;
 “ રે ! સત્તાથી વશ થતુ કદિ માત્ર જાણો શરીર,
 “ કિન્તુ હાંખી સહૃદય તણી યાય ના ત્યાં લગીર.—૧૪
 “ સામ દામ અને દંડ કે લેદથી જે ના ખને,
 “ તેહ પ્રેમે બની જતું હૃદય પ્રેમાધિન છે.—૧૫

“ પારેવા તું મનાવી જો પ્રેમ ઉપચારે પ્રિયા,
 “ ઔપધિ જો રૂસણાંની પાતાં પ્રેમ પતે પિણ—૧૬
 ‘ સંઠાએ હું હતો ખ્યારી તેથી આમ બની ગયું;’

ખુલાસો એટલો આપી પારેવે બહાલથી કહ્યું.—૧૭

“ પારેવી ખ્યારી! મુખ હું ન જોતાં,
 “ નિચું નિહાળી રહી કેમ કેને;
 “ તને ન મારું મુખ આ ગમે શું?
 “ તને ન મારું હૃદ આ ગમે શું?—૧૮

“ તને ગમે તે કરવા તયારી,
 “ તને ગમે તો મરવા તયારી;
 “ તને ગમે શું કહી દે તું ખ્યારી!
 “ તને ગમે તેની ન મોંઘવારી.—૧૯

“ હસેલ તારું મુખકું ન જોતાં,
 “ છવી શકું ના તુંજ પ્રેમ જોતાં;
 “ તને અકારો અથવા હું ખ્યારો,
 “ જણાવ તારા હૃદમાં વસે શું?—૨૦

“ હસી કહી દે ‘હૃદમાં રહ્યો તું;’
 “ અને અકારો ‘હૃદમાં નથી તું;’

“ મુણીશ એવું મુખઠેથી તારા,
 “ સંતોષ પામે તારી પ્રાણ મારા.—૨૧

હસી પારેવાને મધુર ઠપકો દે કળુતરી,
 જીકું બાતું કાંઠી કદિ અડીશ ના કો કળુતરી;
 હર્યું કો તે મુણી, ખડખડહસ્યાં સૌ કળુતરાં,
 હસ્યું કો તે સોરે નજ ઉઠી ગયાં સૌ કળુતરાં.—૨૨
 એર ને અમૃત બંને પ્રેમનાં પરીણામ છે;
 વિશ્વમાં બેહોત ના તો પ્રેમ મૂલ્ય જણાત કે?—૨૩

લૂખા આવકાર

(મંદાકાન્તા ૭૬)

- ‘ આવો આવો ’ મુખથી વદીને ઘો લલે આવકાર,
 ‘ આવો આવો ’ નયન નયની ઘો લલે આવકાર;
 કિન્તુ ‘ આવો ’ હૃદય મહીં ના એ નથી આવકાર,
 ને ‘ આવો ’ ના નયન મહીં છે ત્યાં લૂખા આવકાર.—૧
- આવી બેઠા પણ નવ પુછી વાત કે ભાવનાથી,
 ને કીધેલી પણ નવ મુછી વાત કે ભાવનાથી;
 ને બેઠા ના સ્થિર સનમુખે આવ, જા, કારભાર,
 લૂખા લૂખા દિલથી સમજો ત્યાં દીધા આવકાર.—૨
- ક્યારે કે’છે ? ઉઠધિ નદીને તું ભલે આવ આંહી,
 કિન્તુ કેવો ! ઉઠર લઈ લે આવતા વારમાંહી;
 એવો નાભિ મહીંથી ન સ્કુરે પ્રેમનો ઝોડકાર,
 ને તે આવી નયન ન અરે ત્યાં લૂખા આવકાર.—૩
- ક્યારે કે’છે ? શશી કુમુદિને આવતાં ખિલજે હું,
 કિન્તુ કેવી ! શશી નિરખતાં ખિલતી પાંઠડી શું;
 એવી ખીલી હૃદય તણી ના પાંખડી જ્યાં લગાર,
 ત્યાં દીધેલા ઉપર ટપકે જાણુને આવકાર.—૪
- મેહુલાને ધરતી કહિં કે’છે ભલે આવ આવ,
 કિન્તુ કેવી ! શરીર કુલવે ઝીલીને મેઘ ધાર;
 રે ! તેવું ના શરીર, મુખકુ વિકસ્યું આણી ંહાલ,
 જાણી લેવા કુઝુલ સઘળા ત્યાં દીધા આવકાર.—૫
- પ્રિયા પાસે, મિજલસ મહીં, અન્ય સ્થાને જનાર,
 જે હો ! તે હો ! અગર દિલનો મિત્ર કે વાંચનાર;
 મારા દિલે જગત કંડવું તેથી જો જૂલ થાય,
 તો સુધારો મુજ જૂલ : ગણી સિન્ધ એ આવકાર.—૬

ગીત ગા તું સખે !

(તોટક ૭૬)

ગીત ગા તું સખે ! ગીત ગા તું પ્રિયે !
સ્વર તુંજ મુલાવ ! મને પ્રિય છે;
નહિ આંગળી હું ધરું કણું વિવે,
સ્વર તુંજ સરે ! મુજ કણું પીયે.—૧

જરી બેસી જને ઉચ આસનમે,
જમણે! પગ વામ મુઠી જઘને;
તુંજ અંક મહીં તું વિણા ધરને,
તુંજ.....સમું રૂપ ત્યાં બનશે.—૨
નિરખાવ મને રૂપ એ નયને;
નિરખી તું ય લે રૂપ એ અરીસે;
પછી અંશુલી કોમળ તંતુ પરે,
સ્વરમાં સ્વર મેળવી રૂસ્વળે.—૩
સ્વર પંચમથી અઘરું પડ્યે;
શરૂ તેથી તું મધ્યમથી કરજે;
મહીં તિમ્મ સ્વરો જરી મેળવજે,
મધુરું તુંજ ગાન તહીં બનશે.—૪

લટકે ચટકે

પટ્ટી મટકે,

સ્વર છેડ સખે !

કર મુગ્ધ સખે !

મધુ મોરલી સાથ બલવ સખે !

તન મારું* શુકાવ શુકાવ સખે !—૫

પછી સ્વર્ગ મને જરી ના સ્મરશે,
તુંજ ગાન મહીં શિર આ ઝુંકશે;
અહીં મૃત્યુ જને બની સ્વર્ગ જશે,
પછી લાલ કયો રહી બાકી જશે ?—૬

સંભળાવ પ્રિયે !

બહલાવ દિલે !

તુંજ ગાન શુણીજન તે સુણશે;
સુણી ગાન શુણીજન દિલ ધરે,
ન ધરે દિલ તે ખગ બાણી જને.—૭
સ્વરમાં લીન રાંકર શાસ્ત્ર કહે,
હનુમાન ધયા લીન એજ સ્વરે;
સ્વરમાં લીન વિશ્વ બન્ધુ જ ખરે !
આણુ માત્ર સમો પછી કોણ હું કે' ?—૮
જન વાણી પરા તણી શોધ કરે,
સ્વર શોખ ન તે ન પસ પરખે;
સ્વર નાભિથી ટેવ પડે નીકળે,
તહીં વાણી પરા પરખાય સખે !—૯
તદરૂપ પરા સ્વર પેખુ યતા !
તદરૂપ બનું લલકાર સખે !

ગીત ગા તું સખે !

ગીત ગા તું પ્રિયે !

સ્વર તુંજ સુણાવ મને પ્રિય છે !—૧૦

તા. ૭-૧૦-૩૧

૧ પરા—એ નામની વાણી છે. જે લાખવી કહીન છે. કે જે લલોચી
મોક્ષનો માર્ગ મોકળો છે.

પ્રેમીજ્ઞાને પૂછએ

(મનદર ઇંદ)

જીગરને જીતનારાં,
હૃદયમાં રાખનારાં,
આનંદીત દેખનારાં,
પ્રેમીજ્ઞાને પૂછએ.

હિતથી બોલાવનારાં,
માનથી સત્કારનારાં,
હુઓ દેખી ઘાજનારાં,
પ્રેમીજ્ઞાને પૂછએ.

સંસારમાં સહાનારાં,
સુક્રને બચાડનારાં,
સત્ય સમજાવનારાં,
પ્રેમીજ્ઞાને પૂછએ.

શુણને ગમ્મવનારાં,
હુર્ગુણ દબાવનારાં,
શીખ શુદ્ધ આપનારાં,
પ્રેમીજ્ઞાને પૂછએ.

ભયથી રક્ષાવનારાં,
શોકને સમાવનારાં,
દૂષતાં બચાવનારાં,
પ્રેમીજ્ઞાને પૂછએ.

કટુ વાણી તાળવનારાં,
 શુભવાણી લાખનારાં,
 ગોવિન્દ ગવાડનારાં,
 પ્રેમીઓને પૂછએ.

પ્રેમ પરખાવનારાં,
 વિરાગ બતાવનારાં,
 મોક્ષને પમાડનારાં,
 પ્રેમીઓને પૂછએ.

વિરોધ વધાવનારાં,
 શાન્તિને નસાડનારાં,
 વિશ્વહે આનંડનારાં,
 'જેદન' કે' તણએ.

જીવન માર્ગ

(હરીગીત ૭૬.)

પૃથ્વી પરથી પાપ જોળે ના લહે ! હલકો કરો,
 પણ પાપમય જીવન ગુજારી ભાર ના અઢકો કરો;
 મુખ ના લહે ! કેં દર્દ રોકો પણ ડોહને દુઃખ ના કરો,
 જીવન પ્રભુમય, સ્પષ્ટ, સાદું, સરળ, શ્રદ્ધામય કરો.— ૧

દો કે ન ઘો તોયે લહે ! દેનારને ના રોકશો,
 ખનતું કરી આલમ મહી દેવાડવા ના ચુકશો;
 તે યે બને ના તોય 'એને કેઈ આપે' ઈચ્છશો,
 ભતે પ્રભુમય, સ્પષ્ટ, સાદા, સરળ, શ્રદ્ધામય થશો.— ૨

આબ્યા જગે, બાવુ કહિ ? ક્યારે ? દિલે એ રાખીને,
 વ્યાપાર સઘળા હાંદગાનીના તમે ફેલાવશે;
 તેમાં નડે ના કોઈને : ના હાંડે કો દિલે કરે,
 જીવન પ્રભુમય, સ્પષ્ટ, સાદું, સરળ, શ્રદ્ધામય કરે.— ૩
 નિંદક તમારો છે રૂષી : નિંદક સુષો : શાન્તિ ધરે,
 હો બૂલ કાં અણુમૂલી તે, તે શોધમાં નિત્યે કરે;
 સ્તુતિ તણી છાયા નીચે નિંદા છુપી : નિંદા હરે,
 જીવન પ્રભુમય સ્પષ્ટ, સાદું, સરળ, શ્રદ્ધામય કરે.— ૪
 બાહો ભલું : યારો ભલું : ના કોઈનું છુર ચહો,
 બોલો તમારી હાંદગીનો ના શિરે કોના ધરે;
 રે ! સ્વાર્થ સઘળા પરહરે; યશાર્થ કાર્યો આદરે,
 જીવન પ્રભુમય, સ્પષ્ટ, સાદું, સરળ શ્રદ્ધામય કરે.— ૫
 રે ! મન, વચન ને કર્મથી ના કોઈને દુભાવશે,
 કુદલક જીવનના કારણે ના કોઈને રીખાવશે;
 આશિષ દ્યો : આશિષથી આનંદ પામે ભૂધરે,
 જીવન પ્રભુમય, સ્પષ્ટ, સાદું, સરળ, શ્રદ્ધામય કરે.— ૬
 સાહસ કરે આકૃત નડે છો : આકૃતે હુખો મળે,
 હુખો સહો : હુખો સહો આ હાંદગાની જળહળે;
 એવા જીવનને જીવવા આ જીગરને દો આસરે,
 જીવન પ્રભુમય, સ્પષ્ટ, સાદું, સરળ, શ્રદ્ધામય કરે.— ૭
 રે ! કામ, લક્ષ્મી, કીર્તિ એ તૃષ્ણા ત્રણે દેને તણ,
 વિશ્વાસઘાતાદિ અનર્થો ઉપજે છે તે મહી;
 શોધો નસુખ, સુખશાન્તિમાં : એ વાતને દિલે ધરે,
 જીવન પ્રભુમય, સ્પષ્ટ, સાદું, સરળ, શ્રદ્ધામય કરે.— ૮

લક્ષ્મી ! તમે પાછાં ફરો

ગઝલ (હરીગીત લય)

વિયોગ આખી છ'ંદગાની મેં સદ્યો : ના આવીયાં,
પાછાં ફરો લક્ષ્મી તમે, હાવાં તમારું કામ ના.
બકાલાં હતાં, પ્યારાં હતાં, સન્માન સ્થાન કિલ્લે હતાં,
ઉમેદ ને ભેમે હતાં, તે ના હવે : પાછાં ફરો.
યુવાનીમાં હથિયાર સો તાજાં હતાં સાજાં હતાં,
જીનાં ઘયાં, ખુકાં ઘયાં, હથિયાર તે : પાછાં ફરો.
ઉત્તત મતિ, ઉત્તવ મતિ, ઉત્તત હતી આ છ'ંદગી,
આખી, ચખાડી ત્યાં મઝા ના, બ્યર્થ સૌ : પાછાં ફરો.
આ હૃદય દેવાલય મહીં મુર્તિ તમારી સ્થાપિ'તી,
તે અશુધી ખંડિત ઘઈ, વંચિત ઘઈ : પાછાં ફરો.
આ છ'ંદગાની ધુસકે રાઈ વિતાવી મેં બધી,
મરતાં મળો શા કામનાં ? શરમાઈને પાછાં ફરો.
રિજે તમે, ખિજે તમે કે આંધુડાં સારો તમે,
પથ્થર સમું હેયું બન્યું, પરવા નથી : પાછાં ફરો.
ઇન્છા તમારી હોય તો આફત હલ્લરો લાવજો,
આ હેયું હિમાલય સમું તે ઝીલવો : પાછાં ફરો.
'શ્રીમંત તો !' ન્યાં જઈ વસો, 'બેકાર તો !' ન્યાધી ખસો,
લાલિત્ય, લીલા એ તમારી ના ગમે : પાછાં ફરો.
એ ના ગમે; શ્રીમંત કે, બેકાર કે નિત્યે કરો,
હું એકધારી સ્થિતિમાં મશગુલ છું : પાછાં ફરો.

આ હૃદયના ઊંઘાણમાં સુતિ વસાવી નાથની,
એ નાથ મારો સાથ દેશે, ના ગરજ : પાછાં ફરે.
મારે ગરજ એ નાથની, હાવાં તમારી ના જરા,
એ નાથની હોયે ગરજ તો આવજો : કે નાસજો.

તા. ૧૭-૬-૩૨

સીતાર

આંસુથી ભરેલી દુનીયા

ઉપજાતિ વૃત

- " પ્રભાત કાલે રડવું સદાએ,
" હશે શું મારા નશીબે લખેલું ?
" એ સુખ ભોવું ઉતરેલ ચેરે;
" હશે શું મારા નશીબે લખેલું ?
એ શબ્દ મારા સુખમાં હતા ત્યાં.
પુઠેથી કીધું પ્રિય કે જને આ:-
" આ દુનિયા આંસુથી છે ભરેલી,
" ત્યાં હાસ્યની આશ ન રાખજે તું;
" દઝાયલા સ્નેહથી તે રહે છે,
" બંધાયલા સ્નેહથી ચે રહે છે;
" ખિન્નાયલા ક્રોધ જતાં રહે છે,
" હિમાળય શા શાંત ! છતાં રહે તે.
" પ્રિયા વિયોગે વિરડી રહે છે,
" નિત્યે પિયુને રમણી ભજે છે;
" રતિ મહી મોજ જનો ગણે છે,
" છતાં રતિમાં મયુરો રહે છે.
" શ્રીમાન તે લક્ષ્મી જતાં રહે છે,

- " ધીમાન ગાંડા યનતાં રહે છે;
 " તો મુખી, બેકાર રહે શું કાજે,
 " જરા મને તે સમજાવશો કે?
 " કુમુદિની ચાંદ જતાં રહે છે,
 " શિયાળવાં સાંજ ચતાં રહે છે;
 " ઉગ્યે રવી કે ધ્રુવડો રહે છે,
 " જ'પે જનો કે કુતરાં રહે છે.
 " પિતા રહે પુત્ર કપુત જોતાં,
 " વંઝા રહે કૂખ નહિ ફટાતાં;
 " સાસુ વહે ને વહુ રેજ રેતાં,
 " વે' આંસુ નિત્યે મણખંદી ભૂમાં.
 " રડાવનારાં રડતાં: રડાવી,
 " હસાવનારાં રડતાં: હસાવી;
 " રહે જહાં આ મુકી હાથ ભાવિ!
 " ગણાવતાં ઓ નથો પાર કાંઈ.
 " શોખાય શોકે સહુ ઇન્દ્રિયો આ,
 " તું શોક તારો દૂર કાં કરે ના?
 " રે! શોકથી દેહ પડી જશે આ,
 " તો આત્મ તારો વસશે કહે કાં?

જન્મતા બાળકને આશિષ

(મનહર જંદ)

લેખ હું આશીર્વાદમાં લખું છું પ્રેમ જેવો,
તેવો લખજે વિદ્યાત્રી લલાટે રે'મ કરી;
આયુષ્યમાં વર્ણવું કે ચીરંજીવી થાજો બીજો,
માથ, કાલીઠાસ જેવો બુદ્ધિમાં થાજો કવિ;
વળી ક. દ. ડા. ની તોલે સાક્ષર જા. મા. મિ. સમ,
મુર્ચના કિરણ સમ કીર્તિ પ્રસરાવજો;
રક્ષા રઘુનાથ કરો કૃષ્ણ હે ! કમળાપતિ,
સરસ્વતી 'જેહન' હૃદયમાં બિરાજજો.—૧

કથ-દેવયાનિ

ભાગ ૧લો

ઐશ્વર્ય એ પ્રતિમા છે જર, જોર, જમીનની,
તેહ કાજે કરે યુદ્ધો સર્વ લોક ધૂની બની.—૧
રે ! ઐશ્વર્યની કાજ યુદ્ધ અમુરો ને દેવનું કાર્ય,
થાઈ'તું પુરવે પરસ્પર બહુ તે શાસ્ત્રમાં છે લખ્યું;
સ્પર્ધા પક્ષ દ્વએ હતી વિજયની બારે બહુ યુદ્ધમાં,
તેથી શું કરવું ઘટે ત્વરિત તે બન્ને હતા શોધમાં.—૨
'નાન્હા કે વડ કાર્યમાં શુભ થવા આચાર્યને નિમવા',
એ સુત્રે જીતવા પુરોહિત કર્યા બે પક્ષમાં આગવા;
અંગિરા તન તે 'બૃહસ્પતિ' નિમ્યા ચરાર્ય દેવેહતા,
ને નિમ્યા કવિ પુત્ર શુક અમુરે, તે બેડ સ્પર્ધે હતા.—૩

વિદ્યા શુકે કને હતી બલવતી સંભવિની શી અહા !
 યુદ્ધે જે હણતા સુરો અસુરને તે શુકે જીવાડતા;
 તેથી તે અસુરો ફરી ઉઠી શૂરે દેવોની સામા થતા,
 મૃત્યુનો ભય ના જરી અસુરને ને દેવને ભારતા.—૪

યુદ્ધે જે અસુરો હણે સુર બધા તે ના ફરી જીવતા,
 વિદ્યા એ હતી ના બૃહસ્પતિ કને તેથી મુરો ખેડતા;
 શુકાચાર્ય તણા ભયે સુર બધા ઉદ્દેગ પામેલ તે,
 શુકના તન 'શંકુ' પાસ જઈને દેવો કહે આમકે:—૫

અમે પ્રીતિવાળા તમ તરફ તેથી કય તમે,
 ધરી સામી પ્રીતિ જરૂર અમને સા'ચ કરજો;
 રહી વિદ્યા શુકે અતિ બલવતી સંભવિની તે,
 શીખી આવો હોંશે, અમ મુખ મહીં ભાગ મળશે.—૬

રહે શુક સ્થાયી નગર વૃષપર્વા નૃપ તણા,
 અને ત્યાંથી રહે અસુર, સુર રહે નવ જરા;
 તમે એ ઋષિનું તન મનથી અરાધન કરો,
 કરો એવું એવા તરૂણ વય વાળા તવ જ છે.—૭

તહીં દેવ્યાનિ છે અતિ રૂપવતી શુકે કુવરી,
 શકો લાલી વિદ્યા, જરૂર થકી તે જો ખુશ થઈ;
 શીલે ચાતુર્યે ને મધુર વદી આચાર્યથી અને—
 વળી ઇન્દ્રિયોના દમન થકી તે તો ખુશ થશે.—૮

ગરજ ! ગરજ ! તું છે માન મોહવનારી;
 ગરજ ! ગરજ ! તું છે સત્ય છોડવનારી;

ગરજ ! ગરજ ! ભારી ખડાડ ઠેકાવનારી,
ગરજ ! ગરજ ! તારી છે ગતિ કેવી ન્યારી.—૯

જન્મેલ તે જરૂરથી મરી છે જવાનું,
મૃત્યુ થયેલ પણ તે ફરી જન્મવાનું;
મૃત્યુ અને જનમ કુંદરતી લીલા છે,
તેને ભિટાવી શકવા નથી કેા સમર્થ.—૧૦

ઐશ્વર્ય એ નથી ગણ્યું કંઈ એકલાનું,
ને તે પરે થતી ન માલકી એકની કેા;
ઐશ્વર્યને દીધું વહેંચી ધણે વિભાગે,
ને તે મળે સઘળું તોય ન મૃત્યુ ઇંડે.—૧૧

હેવોએ વિનવ્યો શંયુ સ્વાર્થ માટે નમી નમી,
હેવોનું હિત હચ્છી તે બોલ્યો આમ મુખે વદી.—૧૨

હેવો પ્રતિ કહ્યું ‘હું તેમ કરીશ’ બલ્લો,
હેવે પૂજા કચની ત્યાં કરી ને વખાણ્યો;
શંયુ પછી નીકળી શુક ગૃહે ગયો ને,
ત્યાં શુકને નમનથી કહ્યું શિષ્ય ભાવે.—૧૩

બૃહસ્પતિ મુજ પિતા વન તેમનો હું,
સૌ પુત્રમાં વડીલ છું ‘કચ’ નામ મારું;
લો આપ શિષ્ય તરીકે મુજને સ્વીકારી,
હું રેંશ વર્ષ દશનો લગી બ્રહ્મચારી —૧૪

શુકે કહ્યું કચ બલે રહી બા મુખેથી,
સ્વીકારું છું વચન તારું હું બલેથી;
હું, માન પાત્ર તુજને ગણી માન આપું,
ને માન તે દીધું બૃહસ્પતિને ગણ્યો.—૧૫

શુરને તું નથી કે'તો હે કય ! તારો સ્વાર્થ તે,
છુપાવ્યું તે શુર જાણે માટે તે ન શીખાડશે.—૧૬
કદિ પાતાળમાં પેઝી છુપાવેા છાની વાતને,
છુપાવ્યું તે છુપાશે ના આખરે ખુલી તે જશે.—૧૭

શંકુ રહ્યો શુક ગૃહિ સુખેથી,
આદેશ્યું શુકે 'મત તે પ્રહીને;
અસુર આ વાત ન જાણતા 'તા,
'આ શંકુ' ના એમ પિછાનતા 'તા.— ૧૮

ધરાવતો ગૌ વનમાં ચરાવી,
પહેલ શબ્દો દ્વયના ઉઠાવી;
યુવાનીને એ અનુરૂપ ગાઈ,
આરાધતો 'તો શુર, દેવયાનિ.— ૧૯

એકાન્તમાં એ કય દેવયાનિ,
ગાઈ ગીતો વાદ બજાવતાં 'તાં;
વળી કરી નૃત્ય ઘણા પ્રકારે,
પરસ્પરે પ્રેમથી લાડતાં 'તાં.— ૨૦

જે પ્રહાચારી, ધીર ને શુસ્તીર દાને,
શુદ્ધિમતો વળી નિશંક જ બોલનારો;
માયાળુ ને સહિત માન થકી થયેલો,
સી પાસ તે જરૂર સખી શકાય જાણે.—૨૧

યુવાનીમાં હતાં બંને અજાણ્યું 'શુકથી ન 'તું,
તથાપિ ના કરે છેડ દિલે વાતસલ્ય એ હતું.—૨૨
લાનુ છે નલ મધ્ય કુર બનીને ધીળી રહ્યો ગ્રીભનો,
ને વાયુ જરીએ વહી ચીતળતા વિશ્વે ન'તો આપતો;

પંખીડાં ઉડતાં ન'તાં અહીં તહીં વૃક્ષે લપી હાંફતાં,
ને ધામે ગરીડાં વળે જન તને હસ્તે લૂછયે મેલનાં—૨૩

વેલી ગાઢ અઢાવી મંડપ પરે આલ્હાદ લેવા હતી,
તે કાળે કય દેવયાનિ ગુલતાં ખૂલે હતાં તે મહીં;
'છે મારા પર બહાલ કેવું કયતું' તે બાણવા શંયુને,
અંશુકે પગના ખણી ભૂં શરમે કે' દેવયાની ધીમે.—૨૪

જગત મહીં તમારી શંયુ ! છે કાણુ ખ્યારી ?
રૂપવતી વળી કેવી ? નારી તે છે સુભાગી;
દિન પ્રતિ દિન રે' છે તે કયા સ્થાન માંહી ?
અધિર બની છું હું તે બાણવા; દો બાણવી—૨૫

દીઠી'તી નખ શીખના અવચવે મીઠાં કટાક્ષે અને—
સ્નાનોમાં હસતાં વળી રૂદનમાં રે ! દેવયાનિ કથે;
મોહ્યો 'તો દિલમાં પરંતુ કયને દીક્ષા દિલે સાંભળે,
હેવો ઉત્તર કે નહિ ? ! કય દિલે ગાઢ વિચારો કરે.—૨૬

રમરણ, કિર્તન, કેલી, કૃદ્ગિટિ ગુલા બાવણો,
મત્યક્ષ સહવાસ ને સંકલ્પ, પ્રયત્ન—કરો.—૨૭

અષ્ટ મૈથુન વિદ્વાનો વણુ'વે છે સી સાધનાં,
બ્રહ્મચારી જને આઠે લાખવા મોક્ષ ત્યાગવાં.—૨૮

“ હેતાં તને જરીક ઉત્તર કાબ્ય માંહી,
“ આ વાર શી ? ! કય પ્રતિ વદી દેવયાનિ;
“ હું તો બહુ કવિત સ્હેજ લખું બનાવી,
“ શંયુ કહેઃ જરી બતાવ લઉં હું વાંચી.—૨૯

“ કે' દેવયાનિ બતલાવત તે હું કિન્તુ,
“ કાબ્યો લખ્યા વધી જતાં ચુલમાં ચુંકું છું;

ઉડાઉ ઉત્તર મુઘી કચ દિલ અંખ્યું,
ને વિજળી સમું દિલે કંઈ કેં થયું 'તું,—૩૦

સામા દિલે વસ્યું શું છે ? પ્રથમ તેને તોલીયે,
સામું નેયા વિના દિલ આપ દિલના જોલીયે.—૩૧

‘ શુદ્ધ પ્રેમે ઠહું ત્યાં શું ? ’ વિચારે કચ દિલમાં,
વિચારીને વધો શંયુ દેવયાનિ ! જવાબ આ.—૩૨

“ બહું જાચી નહિ બહું નીચી નહિ,
“ બહું રયામ નહિ બહું ગૌર નહિ;
“ બહું બાડી નહિ બહું શુષ્ક નહિ,
“ કચ તે જી ગણે જગ રૂપવતી —૩૩

“ એવી છે કદ, વર્ણમાં રમણી કેા બાવીશ વર્ષે હશે,
“ મોઢાની તસવીર અંદ્ર વડના બણે હસે ! અંદ્રને;
“ બાલો રેશમ છે સમા ચળકતા વેણી શુભાળે મઢી,
“ કિન્તુ ઝાંખ વળે શુભાળ કુલને ગાલોની લાલી થઢી.—૩૪

“ ને છે દિવ્ય લલાટ સ્ફટિક સમું તેજે બધું છાવતું,
“ નાસિકુ અણી ભાગમાં વિકસ્યું તે છે જાલ એપાવતું;
“ એપે છે બ્રમુદી કમાન વળતી બણે લતા આપની,
“ ત્યાં ચક્ષુ દ્રવ્ય શોભતાં કમલશાં બણે મૃગી ભાળતી.—૩૫

“ જોડે ન અધરે ઝંજે સુરખી છે તાંબુડીયા રંગની,
“ ગૂંકી છે જરી આગળે હડપચી નારંગીની પીઠરી;
“ સ્કંધો છે ઉપસેલ, ઉન્નત અને દેખાય બીલવસ્તની,
“ શોભા છે કમલો તણા જળ ભર્યા દડો સગી હસ્તની.—૩૬

“ કાસારે^૧ જ્યમ પોચણી મૂઠું જુલે તેલું મૂઠું પેટ છે,
 “ ત્યાં દિસી જળ ધુમરી^૨ સમી રહી નાલિ ઉંડી ઉઠરે,
 “ શોણીતી ઠઠલી સમી જઘન છે ને કેસરી શી કટી,
 “ હાથેલી વળી પાદની તળી રહી બાવે ગુલાલે ઝરી.—૩૭

“ નિત બો નીચી શ્રંધીએ ઝડી લીધાં પીઠો સમાં કચ્છની,
 “ ધીરી ઉદ્ધત થાય જ્યાં ગતિ તહીં ડોકી જુલે મસ્તી શી!
 “ મીઠા હાસ્યથી હંત દાઢમ કળી જેવા મુખે ઓપતા,
 “ માતીડાં ખરતાં સફેદ રૂઢને તોયે મુખે શોક ના.—૩૮

“ નૃત્યો રે ! કરતી મૂઠંગ બજવી મીઠું મીઠું ગાધને,
 “ હીક્ષા પૂર્ણ થતાં જડું હૃદય આ ને ખ્યારી તે મારી છે;
 “ રે' છે તે પ્રતિદિન આ હૃદયમાં કેદી બની મારી ને,
 “ હું દમ્યુ^૩ દિલ તે તણો બની ચુક્યો કિન્તુ શું ભાવીહયે.—૩૯

વદીને એટલું શંયુ બોલતો ચુપ થઈ ગયો,
 દેવયાનિ વદી ‘શંયુ મને તું વર્ણવી રહ્યો.’—૪૦

“ કીન્તુ દેવી હયે કે તે વર્ણને તું ભૂલો પડયો,
 “ જો ! જો ! શંયુ નથે જોને ! ભાતુ યે આધમી ગયો.—૪૧

વિનોદ એવા કરતાં હતાં ત્યાં,
 પરિક્રમા ભાતુની પાંચથો યૈ;
 કયે છત્સું ‘તું દિલ દેવયાનિ,
 કે એવું ‘શંયુ વિષુ ના ગમે કે.’ —૪૨

શંયુ બણે શુક કનેથી વિદ્યા,
 એ વાતની બાણ અસુરને યૈ;

૧. કાસાર-સરોવર. ૨. ધુમરી—ખાવણી—જાડતા વહેંચુર્મા
 ‘જમરા થાય છે તે. ૩. દમ્યુ—ચોર—ચિત્તચોર.

સંભવની જાય રજે બણી એ,
એવી ઉણી ધાક અસુરને યે. —૪૩

ઠરાવ કીધો ઠમી ધાક યાવા,
એકાન્તમાં દાનવ એકઠા યે;
કે 'ભારી નાખો કયને જુળીથી,
શકે ભવાડી ફરી શુકના કે.' —૪૪

ચરાવવાને વનમાં પ્રભાતે,
શંયુ ગયો 'તો ધન ગાયતું લે;
ત્યાં શંયુનું મોત કરી અસુરે,
શરીર કીધું ઢુકઢા બીણા કે.' —૪૫

શિયાળવાંને, વફને દીધું તે,
અને બધી ગાય સુની ગૃહે ગૈ;
ગાયો દીઠી આવતી ઘેર સુની,
ને દેવયાનિ વદી પ્રાસકે કે. —૪૬

" અગ્નિહોત્રના અગ્નિમાં હોમ આપ્યો તમે પિતા,
" સુર્ય યે અસ્ત પામ્યો ને આવી ગો ગોપના વિના. —૪૭

" ભારી નાખ્યો હશે કેએ તેથી શંયુ જણાય ના,
" સત્ય હું તો કહું છું કે શંયુ વિના ભવીશ ના. —૪૮

" શુકે કીધું કરીશ નહિ તું શોય ઓહો ! શું એમાં ? !

" ભવાડું હું મરણ થયું હો તોય આ 'આવ' કે'તાં;
શુકે આવું સહજ વદી સંભવિની જાપ જાપ્યો,
તેની સાથે તન-વડ, શિયાળો ચીરો શંયુ આબ્યો. —૪૯

દેવયાનિ વદી ત્યારે 'આવતાં કેમ વાર યે, '

' અસુરોએ હણ્યો તેથી ' શંયુ કહે હે ! ભાવિનિ ! —૫૦

પછી દિનો કે'ક મુખેથી નકાલ્યા,
ફરી દિને એક પ્રસાદ કાલે;
દેવ્યાનિના શંખુ કીધે ગયો 'તો,
કુલો વનેથી વીણી લાવવાને. —૫૧

ત્યાં મારી નાખ્યો કચને ફરીથી,
અસુર લેગા સઘળા થઈને;
કરી દીધો લોટ સળને જલાવી,
નાસી ગયા મેળવી ઉદધિમે'. —૫૨

લાંબો ઘણો કાળ ગયેલ જાણી,
કે' દેવયાનિ રહીને પિતાને;
“ શંખુ હજી ઘેર પિતા ન આબ્યો,
“ જફરથી મૃત્યુ' કર્યું' અસુરે. —૫૩

“ મને શંખુ વિના પિતા જીવવું ગમશે નહિ,
“ જીવાડો કનેહ લાવીને તે વિના બ્યર્થ જીંદગી. —૫૪

શુકે સંજીવિની મંત્રે જીવાડ્યો શંખુને ફરી,
મૃત્યુની વાત શંખુએ દેવયાનિ કને કહી. —૫૫

કલ્લોલતા મય દિનો જ વિતાવતાં એ,
બેઠાં હતાં ઉપવને દીન એક સાંજે,
ત્યાં મોર એક નિજ ઢેલ ધુમાવી નાચે,
તે દેવયાનિ નીરખી કચને જણાવે. —૫૬

“ જો શંખુ ચેલો છુમ છુમ નાચે,
“ મથૂર કેવો ! નિજ ઢેલ સાથે;
“ અને કરો શી ! પિંછથી કળા એ,
“ રીજાવી દે છે નિજ ઢેલડીને. —૫૭

" વળી ફરે યોગમ નાચી કેવો
 " ગોવાલણીમાં જ્યમ વાસુદેવો;
 " ને ઢલ કેવી ચુમી ચુમીને લે,
 " ખુશી થકી આંસુ મયૂર દે તે. —૫૮

" મયૂર મારો કય તું થતામાં,
 " આંસુ ઝીલું ઢલ બની હું તારાં;
 " અને ધુમું યોગમ તારી પાસે,
 " રીઝાવજે શંયુ મને તું નાચે. —૫૯

તથાપિ ના વધો શંયુ સાયંઠાણે થઈ ગયો.
 વાળુ કીધું બધાંજો ને નિદ્રાને હેઠ અર્પિયો. —૬૦

બપટ્ટી ખુબ જનારાં આપ અંધાર નેશે,
 અતિ પરિચયવાળાં માન પોતાનું ખોશે;
 ખટરસ જમનારાં રોગનાં મૂળ પોષે,
 પ્રણય રસ પિનારાં હુઃખનાં ઝાડ નેશે. —૬૧

નિદ્રા મટી થઈ તંદ્રા મળસ્કે રેવયાનિની,
 ઠારમી એ રડી ઊઠી ઊઠાડી કયને વહી —૬૨

" ઉઠી પ્રભાતમાં મોહું તાહરં,
 " નિરખતાં જતો દિન મુખશુ,
 " પણ મને થયુ સ્વપ્ન કારમું,
 " હું, તું લડી પડ્યાં રે ! અરે ! બહું. —૬૩

" કય ઠહે તને સ્વપ્ન છે થયું,
 " પણ કદિ તને હું નહિ લહું;
 " દિવસના વિચારોયો ઉલટી,
 " જરૂર હોય છે સ્વપ્ન જુઠાં. —૬૪

દેવયાનિ કરી શાન્ત ને શંયુ વનમાં ગયો,
અમુરે મારી નાખ્યો ત્યાં તન બાળી રક્ષા કીધો—૬૫
મદિશમાં મિલાવીને શુકને પાછા રાખ તે,
શુક પેટે જતાં, શંયુ અમુરો હરખાય છે.—૬૬

પિતા ! પિતા ! રવી પશ્ય ગયો દેવયાનિ ક્ષુભ કે',
મારી નાખ્યો જરૂરથી હશે શંયુ; છત્રી શકુ શે;
છવાડો એ કય કહિં હશે તે તપાસી પિતાજી,
સંધ્યા વાગી કય નવ દીઠો હું રહું કેમ રાજી.—૬૭

કે' શુક યુજ તનયા ! કય મૃત્યુ પામ્યો,
છવાડું તોય કયને હણતા અમુરો;
તું આમ શોક કર ના રડ ના લગારે,
તારા સમી મરણનો નવ શોક ધારે.—૬૮

મારા પ્રભાવથી તને સધળા નમે છે,
ના તેથી શોક કરવો તુજનો ઘટે છે;
છવાડવો કહિન છે કયને હવે તો,
છવાડું તોય ફરીથી હણશે અમુરો. —૬૯

રડું ને શોક ના કેમે કરું હું કયનો પિતા !
શ્રેષ્ઠ છે, છે મને બહાલો છવીશ ના તેના વિના.—૭૦

આ—દેવયાનિ વચનો મુણીને મુનિએ,
ધિક્કારી સર્વ અમુરો કહ્યું: શંયુ ક્યાં છે ?
શંયુ કહે ઉદરમાં પ્રભુ આપના હું,
જે રીત ઉદર ગયો બધું તેહ કીધું.—૭૧

શુક કે' દેવયાનિને હું તારૂં પ્રિય શું કર ?
હું મરું તો જીવે શંયુ કાઠતાં પેટ માહરું.—૭૨

“આપ જીવો જીવો શંયુ” દેવયાનિએ આ કહ્યું,
જેમાંથી એકના મોતે નિપજે મોત માહરં.—૭૩

શુકે કહ્યું શંયુ બહાર આવી,
જીવાડજે પુત્ર રૂપે મને થૈ;
શંયુ પરે હેત અગાધ લાવી,
શંજીવિની ત્યાં ઉઠરે બાણાવી, —૭૪

શંજીવિનીને બાણી શંયુ પૂરી,
બહાર આંચો શુર પેટ ચીરી;
જેવી રીતે યુનમ ચંદ્ર સાંજે,
લેહી દિશા પૂર્વ બહાર આવે. —૭૫

જીવાડયા શુકને અંતે પછી શુકે આવું વધા,
મારા જેવો બન્યો શંયુ કહી અસુરો ચેતવ્યા.—૭૬

મર્યાદા બાંધી ત્યાં શુકે પીવી ના મદિરા જને,
ધર્મબ્રષ્ટ થયો પીતાં પ્રહસત્યા જ લાગશે.—૭૭

શંયુ હજાર વર્ષો ત્યાં શુરની પાસમાં રહી,
તેમની મેળવી આસા સ્વર્ગે જવા હચ્છ કરી.—૭૮

ભાગ ૨ જો.

મૃદુહારથે દેવયાનિ મુહંસ્તે-
દેખાડીને પાન ઇશારતે કે’;
“જાતાં જાતાં પાન આરોગશે કે,
“જાતાં શંયુ હર્ષ દેતા જશે કે? . —૭૯
કુલે, શીલે, વિત્ત, વિદ્યા, વપુએ,
વર્ચસ્વે, વાને, વયે અષ્ટ ગુણે;

સત્યભામાનો સંદેશો.

આણાં કેમ ન આવ્યાં મોરાર,
 મોઘા મારા જોવાનીયાના હાર;
 આણાં મોકલને વહેલાં મોરાર.—એ ટેક
 દારતક માસે કંચુકી સહે-
 સજ્જ થઈ હું રહી છું તૈયાર.—આણાં.
 માગસર માસે મને રાતડી-
 વેરણ થઈ શેયા મોઝાર.—આણાં.
 પોષે શોષ કરે છે વાયરા,
 શોખ્યાં અંગં ને અધર અપાર.—આણાં.
 માહા માસે ખર્ચા સૌ પાંદડાં,
 યાતાં વસંત અનંગ ભાર.—આણાં.
 ફાગણ ફુલ્યો આંખો કેવડો,
 ચૂગી કોયલ કરે ટહુકાર.—આણાં.
 દેવે સુસાતા મકરંદ સૌ,
 સુણ્યા મેં જમર તણા જણકાર.—આણાં.
 વૈશાખે રસ ફળ જૂલતાં,
 મોં મોં છટી રહે તૃષાર.—આણાં.
 જેઠ વેળાયાં સૌ રસ ફળો,
 વેઠઈ વેઠઈ દાડમડી ને દ્રાક્ષ.—આણાં.
 અષાઢે ગગન બહુ વાહળાં,
 યજ્ઞે કા'વ્યો સંદેશો નાર.—આણાં.

શ્રાવણ સરવરીયાં પડે મેઘનાં,
 પડે ત્યમ મુજને અશ્રુ ધાર—આણાં,
 બાહરવો ભર્યો ભરપુર પણ—
 બાળે પુષ્પધન્વા અંગાર—આણાં.
 આસો બોમે શરદ ઈન્દુ અંગે,
 રમણ વિષુ એજે જશે અવતાર,—આણાં.
 બારે માસ રહે વીતીયા,
 “જેષ્ઠન” મોટમાં નહિ પલકાર.—આણાં.

